

RAPOARTELE SOCIETĂȚII DESCHISE

CULTURA DESCHISĂ CONTEXT EUROPEAN ȘI NAȚIONAL

Autori:

Bianca Floarea (coordonator)

Andra Bucur

Raluca Iacob Pop

Ioana Tamaș

*Proiect finanțat prin granturile SEE 2009 – 2014, în cadrul Fondului ONG în România
Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a granturilor SEE 2009 – 2014.*

februarie 2015

CUPRINS

I. INTRODUCERE	3
I.1 Despre raport	3
I.2 Cultura deschisă: definire, principii	3
II. CONTEXT EUROPEAN	6
II.1. Politici și strategii ale Uniunii Europene	6
II.2 Exemple de practici în domeniul deschiderii datelor în cultură la nivel european	11
III. CULTURA DESCHISĂ ÎN ROMÂNIA	17
III.1 Documente strategice relevante	17
III.2 Cadru legislativ și licențe deschise	20
III.3 Fonduri europene pentru cultura deschisă	25
III. 4 Perspective asupra culturii deschise în România	27
III.5 Concluzii și perspective de viitor	32

I. INTRODUCERE

I.1 Despre raport

Cultura deschisă: context european și național este cel de-al doilea raport din seria *Rapoartele societății deschise*, care cuprinde cinci analize de politici despre: guvernare deschisă, contracte publice-private transparente, resurse educaționale deschise, bugete publice deschise și date deschise în cultură. Proiectul¹ este finanțat prin granturile SEE 2009-2014, în cadrul Fondului ONG în România, și este implementat de Fundația pentru o societate deschisă în parteneriat cu Asociația MetruCub – resurse pentru cultură.

Tema raportului vine în contextul mai larg al discuției despre date deschise – date care pot fi accesate, reutilizate și redistribuite liber de către oricine, cel mult cu condiția precizării sursei. Analiza de față surprinde tema datelor deschise în cultură, raportată la patrimoniul deținut de biblioteci, arhive și muzee. Este preponderent o analiză a stării de fapt la nivel european și național, realizată pe baza documentelor de politici publice și strategii oficiale disponibile momentan. Raportul este prima încercare de a aborda sistematic subiectul în România și a fost proiectat ca o primă etapă a unui demers mai amplu de cercetare. Într-o fază ulterioară, vom analiza în detaliu practicile și perspectivele sectorului asupra culturii deschise la nivel național.

Raportul definește cultura deschisă și principiile sale fundamentale, analizează contextul european pornind de la cele mai importante documente ale Uniunii Europene în materie de digitizare, acces online și deschidere a datelor culturale, punctând totodată responsabilitățile care revin României și stadiul îndeplinirii acestora. De asemenea, cuprinde o serie de exemple de bune practici ale unor instituții de patrimoniu din Europa, care au abordări de tip cultură deschisă. În ceea ce privește contextul național, raportul prezintă documentele strategice relevante la nivel național, cadrul legislativ și licențele libere, precum și oportunitățile de finanțare existente pentru proiecte de date deschise în cultură. Nu în ultimul rând, surprinde perspectivele unor specialiști români din domeniu și conturează o serie de concluzii și recomandări despre parcursul României în direcția culturii deschise.

I.2 Cultura deschisă: definire, principii

Potrivit definiției propuse de *Open Data Handbook*, un instrument al *Open Knowledge Network* tradus în mai multe limbi², datele deschise sunt date liber de accesat, reutilizat și redistribuit. Ca principale caracteristici, datele deschise sunt furnizate într-un format deschis (pot fi prelucrate prin mijloace automate) și sub o licență deschisă (care permite folosirea liberă a datelor, fără ca acestea să fie limitate prin drepturi de proprietate intelectuală - drepturi de autor, drept sui-generis cu privire la bazele de date, mărci sau secrete comerciale).

Așa cum se arată în primul raport din seria *Rapoartele societății deschise*³, datele deschise sunt adesea asociate cerințelor de transparență a activității autorităților publice, dar au și beneficii socioculturale și reprezintă un important mijloc pentru stimularea inovării și a dezvoltării economice. Conceptul de date deschise s-a impus în ultimii ani ca o reacție la nevoia de a reconcilia discursul despre informații de interes public cu realitățile lumii moderne, în special cu dezvoltarea internetului și a comunicațiilor, folosirea pe scară largă a bazelor de date de dimensiuni mari (*big data*) și conectarea indivizilor prin rețele sociale.

Raportat la domeniul culturii, acest termen este întâlnit în limba engleză ca *open culture*, *open culture data*, sau *open GLAM* (acronim de la *Galleries, Libraries, Archives and Museums*). În limba franceză este întâlnit

¹ Detalii pe pagina <http://datedeschise.fundatia.ro/>

² Versiunea în limba română: <http://opendatahandbook.org/ro/what-is-open-data/index.html>

³ *Guvernare deschisă și date publice deschise în România*: <http://datedeschise.fundatia.ro/publicatii/>

sub forma *culture libre* (cultură liberă). În limba română nu avem încă un termen încetățenit. În acest raport vom folosi termenele de *cultură deschisă* și *date deschise în cultură*.

În cadrul acestei analize, **cultura deschisă este definită ca acces liber la materialul cultural digitizat al instituțiilor care dețin patrimoniu cultural și posibilitatea distribuirii și a reutilizării acestuia printr-o licență care nu impune limitări de copyright**. Prin material cultural înțelegem aici colecții, opere de artă, cărți și alte tipuri de publicații, materiale audiovizuale, fotografii, documente de arhivă, situri arheologice și monumente etc. (conținut), precum și informații descriptive despre acestea (metadate), cum ar fi titlul, numele creatorului, anul creării, dimensiune, conexiuni cu opera autorului, informații privind tehnica utilizată ș.a.m.d.

Deși principalele discuții și inițiative referitoare la cultura deschisă în Europa sunt legate de patrimoniul muzeelor, al bibliotecilor și al arhivelor – cum se întâmplă și în cazul acestei analize – , este important de remarcat că termenul *cultura deschisă* are, de fapt, o aplicabilitate mai largă la nivel internațional, unde vorbim și despre material cultural care nu este neapărat considerat de patrimoniu: *arhitectură deschisă* (software care permite modificarea și adaptarea schițelor unor construcții); *design deschis* (aplicarea metodelor *open source*⁴ la crearea de noi produse de design), *muzică deschisă* (muzică disponibilă în format *cod sursă*, care permite computerelor să folosească creații muzicale deja existente, să le remixeze sau să creeze unele noi, inclusiv cu participarea publicului), *cinematografie deschisă* (opere audiovizuale deja existente care pot fi folosite pentru a produce lucrări noi, inclusiv cu participarea publicului) etc. În fotografie, pictură și muzică, ideea de cultură deschisă încurajează creațiile noi pornind de la opere deja existente, în spiritul *Ready-made* sau al *Appropriation art*⁵.

Cultura deschisă conturează o nouă paradigmă de funcționare a pieței culturale, de adaptare a copyright-ului la era digitală, de dezvoltare a unor opere participative, cu implicarea activă a publicului, de folosire a software-ului *open source* în creația artistică. Vorbim, totodată, de oportunități noi pentru dezvoltarea cunoașterii în general, prin contribuția cercetătorilor la îmbogățirea informațiilor despre materialele de patrimoniu pe care le dețin instituțiile (*crowdsourcing*, o practică pentru completarea metadatelor) și prin crearea unor instrumente/aplicații digitale care promovează patrimoniul și îl aduc mai aproape de oameni.

Bibliotecile, arhivele și muzeele au un rol important în păstrarea și promovarea patrimoniului cultural. Tot mai multe instituții de acest tip decid să-și facă patrimoniul accesibil online și să permită reutilizarea materialelor lor culturale. Opțiunea pentru deschiderea patrimoniului marchează o schimbare fundamentală de paradigmă. Aparent este o renunțare sau o limitare a unui drept patrimonial, dar, în fapt, creează noi oportunități atât pentru instituțiile în sine, cât și pentru cercetare, public și industriile creative:

- operatorii culturali dezvoltă noi modele de interacțiune cu publicul, rămânând relevanți într-o lume tot mai interconectată;
- folosirea datelor deschise în realizarea unor aplicații digitale permite noi modalități de participare în cultură și un dialog activ și implicat cu cetățenii;
- publicul are acces la un spectru mai larg de produse culturale, ceea ce, pe termen lung, conduce și la un efect de educare a consumatorilor;
- cercetarea și inovația, ca motoare ale creșterii sociale, culturale și economice într-o societate, sunt stimulate prin acces larg la cunoaștere.

Pentru a putea vorbi despre cultură deschisă trebuie să avem întâi un material cultural digitizat în format deschis, căruia să i se aplice o licență deschisă.

⁴ Software-ul de tip sursă deschisă (*open source*) poate fi folosit liber, modificat și distribuit (în format modificat sau nemodificat) de oricine. Acesta este distribuit sub licențe compatibile cu definiția *open source*, potrivit *Open Source Initiative* (<http://opensource.org/>).

⁵ *Appropriation art* înseamnă copierea, modificarea și juxtapunerea intenționată a unor imagini și obiecte preexistente pentru a crea noi lucrări: www.moma.org/learn/moma_learning/themes/pop-art/appropriation

Conform *Open Data Handbook*⁶, formatele digitale în care o informație este stocată și publicată pot fi *deschise* sau *închise*. Un **format deschis**⁷ este unul în care specificațiile pentru programe sunt standardizate, disponibile oricui, astfel încât oricine poate folosi aceste specificații în propriile programe fără alte limitări în refolosire impuse de drepturile de proprietate intelectuală.

În continuare, **aplicarea unei licențe deschise**⁸ permite: folosirea liberă și gratuită a operei licențiate; redistribuirea acesteia, inclusiv vânzarea (fie doar a operei individuale sau folosind-o ca parte a unei colecții alcătuite din opere din multiple surse de proveniență); crearea de opere derivate din opera licențiată și distribuția acestor opere derivate sub aceiași termeni ca opera originală licențiată; modificarea și utilizarea sa în orice scop, fără a restrânge nimănui posibilitatea de a folosi opera într-un anumit context sau scop.

Inițiativa *Open GLAM*⁹, derulată de *Open Knowledge Foundation*, promovează accesul liber și deschis la patrimoniul cultural digitizat al galeriilor, bibliotecilor, arhivelor și muzeelor la nivel internațional. Potrivit *Open GLAM*, **o instituție de patrimoniu susține datele deschise în cultură dacă :**

- publică informații despre artefacte (metadate) ca parte a domeniului public, folosind un instrument juridic adecvat, cum a fi *Creative Commons Zero Waiver*. Acesta promovează cea mai mare reutilizare a datelor cu puțință și permite resurselor instituției să poată fi mai ușor de descoperit și să se armonizeze cu principalii agregatori de date culturale, precum Europeana;
- menține reprezentările digitizate ale operelor care nu mai au copyright în domeniul public și nu adaugă noi drepturi de proprietate asupra lor. Acestor materiale trebuie să li se atribuie explicit o licență deschisă, precum *Creative Commons Public Domain Mark*, care încurajează cea mai largă reutilizare posibilă a conținutului;
- își exprimă public dorința și așteptările cu privire la reutilizarea conținutului și a metadatelor de către toți cei interesați;
- folosește formate deschise, care pot fi prelucrate automat, pentru materialele puse la dispoziție online. Documentează structura și posibilele utilizări ale datelor, de exemplu într-un datablog;
- folosește modalități inovatoare de a implica publicul în acest demers: pune la dispoziție o documentare clară cu privire la datele deschise, astfel încât acestea să poată fi reutilizate și redimensionate; este pregătită să le răspundă tuturor celor interesați în legătură cu datele oferite și să îi sprijine în folosirea lor la potențial maxim; dă posibilitatea publicului de a curatoria sau a colecționa diverse materiale din colecțiile sale; atunci când este posibil, permite utilizatorilor să îmbogățească și să îmbunătățească metadatele, în cadrul unor abordări de tip *crowdsourcing*.

⁶ <http://opendatahandbook.org/ro/appendices/file-formats.html>

⁷ Câteva exemple de formate deschise: GIF, JPEG 200, PNG, WebP (pentru imagini); FLAC, ALAC (pentru materiale audio); Dirac, WebM (pentru video); Plain text, HTML, ePub, Office Open XML, OpenDocument (pentru texte) etc. Mai multe exemple: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_format.

⁸ Sinteză în limba română despre licențele deschise: http://datedeschise.fundatia.ro/date-deschise/#_ftn2.

⁹ <http://openglam.org/principles/>

II. CONTEXT EUROPEAN

Secțiunea de față curpinde o scurtă analiză a celor mai importante documente de politici și strategii ale Uniunii Europene în materie de digitizare și accesibilitate online a patrimoniului cultural, precum și de deschidere a datelor culturale, inclusiv pentru reutilizare comercială sau necomercială. Totodată, punctează obligațiile care revin României, ca stat membru UE, conform directivelor comunitare și stadiul transunerii recomandărilor Comisiei Europene în acest domeniu.

II.1. Politici și strategii ale Uniunii Europene

Începem cu o scurtă trecere în revistă a celor mai importante **repere cronologice pentru digitizare, acces și deschiderea datelor în cultură la nivelul UE**, pentru a oferi un context mai amplu de înțelegere a momentului în care au apărut preocupările pentru cultura deschisă.

2005: Comisia Europeană adoptă Comunicarea *i2010: Biblioteci Digitale*, care trasează viziunea pentru digitizarea, accesibilitatea online și prezervarea digitală a patrimoniului cultural european.

2006: Comisia Europeană adoptă *Recomandarea cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la prezervarea digitală* în august. Consiliul UE adoptă concluziile cu privire la această recomandare în luna noiembrie.

2007: în septembrie, Parlamentul European adoptă Rezoluția *i2010: Spre o bibliotecă digitală europeană*, iar în noiembrie este înființată Fundația Biblioteca Digitală Europeană, care oficializează acordul arhivelor, muzeelor și bibliotecilor de a lucra împreună și a oferi un punct unic de acces la patrimoniul cultural digitizat la Europei.

2008: lansarea platformei *Europeana - Biblioteca Digitală Europeană*, care va oferi publicului acces online la patrimoniul cultural al Europei.

2009: Comisia Europeană adoptă Comunicarea *Europeana – etapele următoare*, care prezintă principalele provocări cu îmbogățirea conținutului și găsirea unui model sustenabil de finanțare și de guvernare pentru Europeana.

2010: Consiliul UE adoptă un set de concluzii cu privire la parcursul viitor al Europeana, accentuând angajamentul luat de statele membre în a trimite material digital și a sprijini dezvoltarea bibliotecii digitale. Tot acum, Comisia Europeană lansează *O Agendă digitală pentru Europa*, care subliniază importanța digitizării și a

accesului online la patrimoniul cultural, precum și necesitatea de a consolida și a finanța Europeana.

2011: Comisia Europeană adoptă o nouă *Recomandare cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la prezervarea digitală*.

2012: Consiliul UE adoptă concluziile cu privire la Recomandarea Comisiei Europene din 2011, în care fixează acțiuni prioritare și un calendar pentru îndeplinirea obiectivelor de către statele membre în perioada 2012-2015. Tot în acest an, Parlamentului European și Consiliului UE adoptă *Directiva privind anumite utilizări permise ale operelor orfane*, care trasează reguli pentru digitizarea și accesibilitatea online a operelor cu autori/deținători de drepturi necunoscuți/imposibil de contactat.

2013: Parlamentului și Consiliului adoptă *Directiva din 2013 de modificare a Directivei 2003/98/CE privind reutilizarea informațiilor din sectorul public*, care vizează și muzeele, bibliotecile și arhivele și introduce prevederi legate de date deschise și reutilizarea materialelor de patrimoniu.

2014: Comisia adoptă Comunicarea *Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural în Europa*, care relevă că patrimoniul se confruntă în continuare cu o serie de provocări, inclusiv cele legate de disponibilitatea materialelor culturale în formate deschise. Tot acum, Fundația Europeană lansează strategia 2015-2020, *Transformăm lumea prin cultură*, care are printre priorități și deschiderea datelor în cultură.

Documentele strategice ale UE în domeniul patrimoniului, începând cu inițiativa Comisiei Europene *i2010: Biblioteci Digitale* din 2005 și până în prezent, au în comun faptul că pun accent pe importanța demersului concertat al statelor membre în a prezerva, digitiza și oferi acces la materialele de patrimoniu cultural care aparțin bibliotecilor, muzeelor și arhivelor europene. Aceste demersuri sunt văzute ca având importante beneficii culturale și socioeconomice: promovează diversitatea în unitate a patrimoniului european, întăresc sentimentul de apartenență al oamenilor la un spațiu cultural comun, pot avea aplicații utile pentru educație, mediul profesional și recreere, precum și pentru inovare și creștere economică, stimulează industriile culturale și creative, creează noi forme de relaționare cu publicul.

Începând cu 2008, odată cu lansarea *Europeana*, abordările strategice din aceste documente subliniază importanța susținerii acestei biblioteci digitale a Europei ca punct comun de acces către patrimoniul a peste 2500 de muzee, biblioteci și arhive din Uniunea Europeană. Statele membre sunt încurajate să contribuie cu materiale la *Europeana*, iar Comisia Europeană susține constant necesitatea finanțării sustenabile a acestei platforme, pentru care sunt indicate surse precum fondurile structurale sau programele comunitare PC 7 - al șaptelea program-cadru de cercetare și Programul-cadru pentru competitivitate și inovare (*CIP - ICT - PSP*), în perioada 2007-2013, și Orizont 2020 și Mecanismul Conectarea Europei (*Connecting Europe Facility - CEF*) pentru următorul cadru de 7 ani. În plus, documentele oficiale recomandă și colaborarea cu parteneri din sectorul privat în proiecte de digitizare și de facilitare a accesului online la patrimoniul cultural.

Până în 2011, accentul în documente cade pe digitizare și acces, fără a se discuta chestiunea deschiderii datelor culturale pentru reutilizare. *Comunicarea Comisiei Europene cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la prezervarea digitală¹⁰*, din 2011, este cea care introduce acest subiect, menționând importanța promovării la scară cât mai largă a reutilizării comerciale sau necomerciale a patrimoniului cultural european digitizat aflat în domeniul public:

" (...) materialul digitizat poate fi reutilizat – în scopuri comerciale și necomerciale – cu aplicații precum dezvoltarea de conținut de învățare și educațional, de documentare, aplicații în turism, jocuri, animații și instrumente de design, cu condiția respectării integrale a drepturilor de proprietate intelectuală și a celor conexe. Acest lucru va avea un impact important asupra industriilor creative, care aduc 3,3% din PIB-ul UE și 3% din ocuparea forței de muncă. Aceste industrii se confruntă cu tranziția spre era digitală, care schimbă modelele tradiționale, transformă lanțurile de distribuție și cere noi modele de business. Digitizarea și oferirea accesului pe scară largă la resursele culturale aduc deosebite oportunități economice și reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea potențialului cultural și creativ în Europa și a industriei sale în acest domeniu".

Recomandarea din 2011 prevede că digitizarea și accesibilitatea online a materialului din domeniul public se vor realiza prin: menținerea acestui material în domeniul public după digitizare; promovarea celei mai largi accesibilități asupra materialelor din domeniul public, precum și cea mai largă posibilitate de reutilizare a acestora în scopuri comerciale și necomerciale; măsuri de limitare a folosirii filigranării (watermarks) sau a altor măsuri de protecție vizuală intruzive, care reduc posibilitatea de utilizarea a materialului digitizat din domeniul public.

În continuarea preocupării pentru datele deschise în cultură vine **Directiva UE privind reutilizarea informațiilor din sectorul public¹¹ din 2013**, cunoscută ca Directiva PSI (PSI – *public sector information*).

¹⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:283:0039:0045:EN:PDF>

¹¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:175:0001:0008:RO:PDF>

Aceasta este completată, în iulie 2014, de un document cu recomandări de implementare la nivel național, *Orientări privind licențele standard recomandate, seturile de date și taxarea reutilizării documentelor*¹².

Spre deosebire de versiunea anterioară, din 2006, prevederile Directivei PSI din 2013 vizează și muzeele, bibliotecile și arhivele. Aceasta nu face însă referire și la orchestre, opere, instituții de balet, teatre sau la companii publice de radiodifuziune, chiar dacă și acestea dețin, de regulă, importante arhive. Rațiunea care a dus la includerea acestor instituții sub incidența directivei revizuite este aceea că patrimoniul cultural al acestor instituții, la fel ca alte informații din sectorul public, are o valoare adăugată dacă este folosit și reutilizat în interes public și în scop comercial, aducând astfel o serie de beneficii socioeconomice. Datele generate de sectorul public pot fi utilizate ca materie primă pentru servicii și produse inovatoare cu valoare adăugată, care impulsionează economia prin crearea de noi locuri de muncă și încurajarea investițiilor în sectoarele bazate pe date.

Aceste noi prevederi legate de reutilizarea materialelor de patrimoniu, văzute ca informații din sectorul public, conturează, pentru prima dată, un cadru normativ pentru distribuirea de date deschise privitoare la patrimoniul cultural în toată Uniunea Europeană.

Directiva a generat numeroase controverse la nivelul UE, printre muzeele, arhivele și bibliotecile vizate, profesioniștii din acest domeniu fiind împărțiți între cei care văd mai degrabă beneficiile aduse pentru dezvoltarea instituțiilor și a cunoașterii în general și cei care susțin că riscurile și problemele cauzate de această deschidere ar putea, de fapt, minimiza oportunitățile.

Pe scurt, Directiva PSI din 2013 aduce următoarele noutăți față de cea din 2003:

- Introduce dreptul de reutilizare a tuturor informațiilor care pot fi accesate conform legislațiilor naționale cu privire la accesul la informații (regula *reutilizabil din oficiu/re-usable by default*). Instituțiile de patrimoniu cultural beneficiază însă de o excepție de la această regulă: pot alege dacă pun sau nu la dispoziție pentru reutilizare acele materiale pentru care dețin drepturi de proprietate intelectuală – decizia le aparține și nu există o obligativitate în acest sens. Pe de altă parte, atunci când aceste materiale sunt în domeniul public, ele pot fi reutilizate în scopuri comerciale sau necomerciale, în acord cu prevederile Directivei pentru alte documente deținute de instituțiile de patrimoniu cultural. Acest lucru se aplică și acelor materiale dobândite de instituțiile publice pentru colecțiile lor de la terțe părți, cu condiția ca și drepturile de proprietate intelectuală asupra acestora să fi fost transferate instituțiilor respective.
- Prevede că venitul total obținut prin punerea la dispoziție a materialelor și autorizarea reutilizării lor nu poate depăși costul colectării, întocmirii, reproducerii și difuzării, la care se adaugă un profit rezonabil. Următoarele costuri directe, specifice bibliotecilor, muzeelor și arhivelor, sunt considerate eligibile: costuri legate de conservarea și stocarea datelor; autorizația de a utiliza opere protejate prin drepturi: timpul/efortul investit pentru identificarea și obținerea permisiunii de la titularii drepturilor.
- Scade plafonul taxelor pentru reutilizarea informațiilor la costuri marginale, adică la costurile necesare pentru a pune la dispoziție resursele cerute (reproducere, difuzare). Excepțiile sunt posibile în cazul muzeelor, al arhivelor și al bibliotecilor, care sunt scutite de obligația de a aplica metoda costului marginal și pot introduce două elemente suplimentare pentru calcularea costului:
 - costurile de conservare și costurile legate de autorizația de a utiliza opere protejate prin drepturi. Acest lucru reflectă rolul special al sectorului cultural, care include responsabilitatea de a conserva patrimoniul cultural. Documentul susține necesitatea de a considera eligibile și costurile directe și indirecte ale mentenanței și stocării datelor, precum și costurile legate de identificarea terților titulari ai drepturilor, excluzând costul real al acordării licențelor;
 - atunci când se calculează un profit rezonabil, aceste instituții pot lua în considerare prețurile percepute de sectorul privat pentru reutilizarea unor documente identice sau similare.

¹² <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/commission-notice-guidelines-recommended-standard-licences-datasets-and-charging-re-use>

Pe scurt, ce spune în practică această directivă este că instituțiile culturale pot face, dacă vor, profit din permiterea reutilizării resurselor de patrimoniu pe care le dețin.

Directiva nu acoperă materialele protejate de copyright, de drepturi de proprietate industrială (invenții, brevete, mărci înregistrate etc.) și operele orfane (subiect al *Directivei 2012/28/EC cu privire la operele orfane*).

Orientările Directivei PSI aduc în discuție și folosirea licențelor standard deschise, care sunt în acord cu principiile caracterului deschis formulate de *Open Knowledge Foundation (Open Definition)*, atunci când se dă acces la metadatele și la conținutul pentru care instituția de patrimoniu cultural deține copyright-ul. Potrivit *Orientării* Comisiei, licențele standard deschise, cum ar fi *Creative Commons (CC)*, ar permite reutilizarea informațiilor fără a fi nevoie să se elaboreze și să se actualizeze licențe individualizate la nivel național. Un interes deosebit prezintă marca domeniului public *CCO*, care, din punct de vedere juridic, permite renunțarea la drepturile de autor, conferă reutilizatorilor o flexibilitate deplină și reduce complicațiile legate de gestionarea licențelor multiple, care pot conține dispoziții contradictorii.

Directiva subliniază că, pentru a susține potențialul datelor deschise și a încuraja dezvoltarea de noi servicii, posibilitatea de reutilizarea trebuie să se aplice tuturor în mod egal. Cu toate acestea, documentul conține o excepție importantă, care permite instituțiilor de patrimoniu cultural să încheie contracte exclusive în cadrul unor proiecte de digitizare pe o durată ce nu poate depăși 10 ani.

În susținerea reglementărilor Directivei PSI vine și cel mai recent document de politică în sfera patrimoniului, ***Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural în Europa***. Acesta relevă faptul că patrimoniul cultural se confruntă în continuare cu o serie de provocări: conținutul digital trebuie gestionat, menținut și preservat într-un mod adecvat la nivelul Uniunii Europene; trebuie soluționată problema drepturilor online; materialul cultural trebuie să fie disponibil în formate prelucrabile automat, în conformitate cu standardele deschise, la rezoluții de bună calitate, să fie interoperabile și să fie însoțite de metadate consistente.

Trebuie precizat că provocările în digitizarea și oferirea accesului deschis la patrimoniul cultural european sunt legate și de chestiunea operelor orfane¹³ și a operelor care au ieșit din circuitul comercial (au ieșit din tiraj sau din distribuție - *out-of-commerce works*). Aceste opere nu sunt parte a domeniului public, au copyright și fac obiectul unor documente separate de politici, care propun reglementări legate de aducerea lor online (vezi *Directiva UE privind anumite utilizări permise ale operelor orfane din 2012*¹⁴).

Digitizarea și accesibilitatea online a materialului asupra căruia există drepturi de autor se vor realiza prin transpunerea, implementarea și monitorizarea *Directivei cu privire la operele orfane*; crearea cadrului legislativ care să susțină mecanismele de licențiere identificate și agreeate de actorii-cheie relevanți pentru digitizarea și accesibilitatea largă a operelor care nu mai sunt comercializate; contribuirea la și promovarea accesibilității bazelor de date cu informații despre drepturi, conectate la nivel european, cum ar fi ARROW¹⁵.

Ce responsabilități revin României din aceste documente?

Recomandarea CE cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la preservarea digitală din 2011 vizează toate statele membre UE. Potrivit acestui document, România este încurajată să furnizeze conținut pentru Europeana, iar până în 2015 are ca țintă de introdus 789.000 de materiale.

¹³ Operele orfane sunt opere precum cărți, ziare, articole, filme etc. care sunt încă protejate de drept de autor, dar ai căror autori sau deținători de drepturi sunt necunoscuți, nu pot fi găsiți sau contactați pentru obținerea permisiunii asupra drepturilor.

¹⁴ www.orda.ro/fisiere/directive/LexUriServ%20DIRECTIVA%20OPERE%20ORFANE.pdf

¹⁵ ARROW, the Accessible Registry of Rights Information and Orphan Works, este un instrument prin intermediul căruia actorii din domeniul editorial pot căuta informații despre deținătorii de drepturi ai unei cărți.

Institutul Național al Patrimoniului (INP) îndeplinește funcția de agregator național în procesul de implementare a *Programului național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României - componentă a bibliotecii digitale europene - Europeana.eu*, asigurând interfața dintre furnizorii de conținut, respectiv instituții publice sau alte organizații deținătoare de resurse culturale, și serviciile tehnice care gestionează programul la nivel comunitar.

De asemenea, în ceea ce privește Europeana, România trebuie să respecte reglementările *Acordului European pentru Schimbul de Date (Europeana Data Exchange Agreement - DEA)*¹⁶, să asigure accesul liber la metadatele despre colecțiile produse de instituțiile culturale furnizoare ale platformei digitale (prin aplicarea licenței *Creative Commons CC0 1.0 Universal Public Domain Dedication*) și să ofere posibilitatea de a vizualiza obiectele digitizate disponibile.

Directivile care vizează și România și care trebuie transpuse în legislația națională sunt:

- Directiva privind operele orfane (până la 29 octombrie 2014);
- Directiva PSI din 2013 (până la 18 iulie 2015).

Stadiul îndeplinirii acestor responsabilități la nivel național

Referitor la *Recomandarea CE cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la prezervarea digitală* din 2011¹⁷:

- la nivel național există o Comisie Națională pentru coordonarea digitizării operelor culturale, dar aceasta nu este activă;
- este plănuită constituirea unei biblioteci naționale digitale (dar nu este încă finanțată), ca modalitate de promovare cât mai largă a operelor digitizate din domeniul public;
- nu există o abordare oficială sau un instrument care să promoveze reutilizarea operelor digitale în scopuri comerciale și necomerciale;
- nu s-au luat măsuri la nivel național pentru limitarea utilizării filigranării (*watermark*) sau a altor măsuri de protecție vizuală care reduc gradul de utilizare a operelor din domeniul public;
- nu există măsuri specifice prin care instituțiile de cultură, editurile și alți deținători de drepturi să fie încurajați să-și facă materialele digitizate accesibile prin intermediul Europeana. Pe de altă parte, alăturarea la proiectele europene pentru a contribui la Europeana a fost un bun stimulent pentru instituțiile de cultură;
- nu există măsuri specifice la nivel național pentru a stabili un plan de comunicare pentru a promova Europeana, pentru a implica școlile sau alte comunități specifice de utilizatori;
- experiența României privind reutilizarea metadatelor libere disponibile prin serviciile Europeana (de exemplu pentru aplicații inovatoare): o parte din seturile de metadate oferite Europeana a fost publicate și pe website-ul guvernamental dedicat (data.gov.ro) ca date deschise interconectate (*linked open data*) - date conectate la alte surse relevante, cu scopul de a permite descoperirea acestor legături utile de către oricine pe internet.

În ceea ce privește recomandările legate de Europeana:

- în octombrie 2011, România avea 35.852 de materiale digitizate în Europeana. Raportul Comisiei Europene asupra implementării Recomandării din 2011 în perioada 2011-2013 relevă faptul că România a furnizat 60.410 materiale digitizate pentru biblioteca digitală europeană, reprezentând 7,66% din cât trebuie să furnizeze până la finalul acestui an.
- Institutul Național al Patrimoniului, ca agregator național, a transmis majoritatea pieselor din platforma Europeana aferente României. Transmiterea de piese digitizate către Europeana (care a cerut ca toate marile capodopere culturale din țările UE să fie furnizate în platforma digitală) se

¹⁶ <http://pro.europeana.eu/data-exchange-agreement>

¹⁷ Potrivit raportului pentru 2011-2013 despre stadiul implementării Recomandării Comisiei Europene, realizat de Institutul Național al Patrimoniului : <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/ro-progress-report-2011-2013> .

realizează greu și pentru că nu există criterii clare și aprobate oficiale cu privire la ce înseamnă o capodoperă, pe ce criterii este desemnată etc. De asemenea, procedura tehnică de trimitere a materialelor către Europeană sau de modificare a unor date trimise este lentă și învechită.

Cât despre *Directiva privind operele orfane*, aceasta nu a fost încă transpusă în legislația națională. Există o propunere în așteptare pentru amendarea legii drepturilor de autor prin care, printre altele, sunt definite operele orfane, fiind stipulată stabilirea unui Registru Național al Operelor Orfane. Senatul a aprobat amendarea la data de 25 septembrie 2012 și încă așteaptă aprobarea la Camera Deputaților. În prezent, pe pagina de internet a Camerei Deputaților¹⁸, ultima actualizare cu privire la acest demers legislativ este din februarie 2013, fiind blocată la Comisia pentru buget, finanțe și bănci.

Transpunerea *Directivei PSI din 2013* nu a fost încă implementată la nivel național, unde referința a rămas legea care transpune Directiva din 2003, care nu viza și domeniul cultural. Potrivit noii directive, statele membre trebuie să adopte și să publice cadrul legal de implementare a prevederilor directivei până în 18 iulie 2015. Momentan în vigoare este legea pentru modificarea legii nr. 109/2007 privind reutilizarea informațiilor din instituțiile publice, din 24/10/2008. Rămâne să urmărim cum se va aplica Directiva PSI în România în cursul acestui an.

Stadiul implementării Directivei PSI în statele membre în iunie 2014, conform raportului *Public Sector Information in Cultural Heritage Institutions*, realizat de European Public Sector Information Platform (www.epsiplatform.eu):

- implementată în: Danemarca și Franța
- în curs de implementare în: Suedia, Marea Britanie, Germania, Olanda și Grecia
- neimplementată încă în restul statelor membre UE, inclusiv România

În loc de concluzie, trebuie spus aici că transpunerea unei directive europene poate fi realizată în două maniere principale: metoda cea mai simplă pentru un guvern este să traducă pur și simplu norma comunitară, cu minime adaptări la contextul național; pe de altă parte, metoda cea mai eficace/potrivită este să folosească prilejul legiferării pentru a introduce în practica internă cele mai avansate concepte, chiar dacă nu sunt explicit cerute de directiva în cauză. Altfel spus, obligațiile ce revin României reprezintă un nivel minimal. Țara noastră are oportunitatea să privească inteligent spre viitor atunci când implementează aceste reguli comunitare.

II.2 Proiecte, practici și tendințe în domeniul deschiderii datelor în cultură la nivel european

"90% din patrimoniul cultural al Europei nu a fost încă digitizat. Doar o treime din procentul de 10% din patrimoniul digitizat este disponibil online și numai 3% din acesta face obiectul unor reale reutilizări creative." (Strategia Europeană 2015-2020)

Bibliotecile, arhivele și muzeele au un rol important în păstrarea și promovarea patrimoniului cultural. Tot mai multe instituții de acest tip decid să-și facă patrimoniul accesibil online. Acest fapt creează noi oportunități atât pentru instituțiile în sine, cât și pentru cercetători, publicul larg și actori din sfera industriilor creative (business-uri creative, industria software etc.).

Datele deschise în cultură au un potențial extraordinar de a face publicul să devină mai interesat și mai apropiat de cultură, să participe activ la actul cultural și chiar să devină coautor al unui material cultural, să se implice și să creeze un spațiu de reflecție în jurul unor teme de interes pentru comunitate.

¹⁸ www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=12900

Exemplele de practici descrise în continuare sunt interesante din perspectiva caracterului interactiv pe care acestea le-au stabilit cu publicul, devenit coautor al materialului cultural. Pe lângă oferirea accesului

liber la opere diverse, aceste instituții cultivă implicarea oamenilor în generarea de conținut cultural, în redimensionarea operelor digitizate, astfel încât întregul proces să fie unul educativ și stimulat. Este o viziune care, implementată, contribuie la diversificarea și dezvoltarea publicului. Mai mult, unele instituții integrează feedback-ul publicului în felul în care își construiesc programele și strategiile pe termen lung. Exemplele ilustrează și caracteristicile datelor deschise legate de acces liber și transparență, dar și de colaborare cu publicul și de participare activă a acestuia.

Ce au în comun aceste inițiative sunt filosofia colaborării și, totodată, încrederea acordată deschiderii dinamice către public. A permite redistribuirea și reutilizarea materialelor culturale din patrimoniul deținut înseamnă, în aceste cazuri, a împărți autoritatea creării de conținut cu utilizatorii – autoritatea de a reinterpretă și recontextualiza aceste colecții.

Rămâne de văzut cât de multe astfel de inițiative de dezvoltare a publicului prin deschiderea datelor în cultură vor apărea și, foarte important, cum se vor crea cadre concrete în care utilizatorii să se regăsească și să își aducă contribuția. Este important ca munca utilizatorilor să beneficieze de o bună facilitare din partea instituțiilor de patrimoniu cultural, care să arate că aceasta este valorificată și luată realmente în considerare.

Nu în ultimul rând, este esențial ca sprijinirea dezvoltării publicului prin astfel de inițiative să includă, în viitor, și o parte consistentă de evaluare și măsurare a efectelor deschiderii datelor în cultură. Deși măsurarea succesului în folosirea datelor deschise în cultură câștigă teren, este nevoie de instrumente specifice pentru cuantificarea efectelor acestei deschideri asupra utilizatorilor – cât și cum anume îi ajută acest fenomen al datelor deschise în dezvoltarea personală, în a fi cetățeni mai creativi, mai activi, mai implicați în comunitatea din care fac parte?

Europeana, Biblioteca Digitală a Europei

www.europeana.eu

"Cultura este un catalizator pentru schimbarea socială și economică. (...) Ne-am asumat misiunea de a elibera potențialul patrimoniului cultural european și de a valorifica tehnologia pentru a-i ajuta pe oameni să creeze lucruri noi și să le transmită mai departe"¹⁹.

În 2005, printr-o scrisoare semnată de șase șefi de stat (Franța, Polonia, Germania, Italia, Spania și Ungaria) proiectul a fost integrat în Strategia *i2010 pentru Biblioteci Digitale*. Scopul Europeana a fost acela de a coagula patrimoniul cultural european și de a-l expune în mod unitar în mediul online. În Europeana sunt disponibile momentan doar miniaturile pieselor digitizate (*thumbnails*). Accesul la acestea se face prin redirectionare de la Europeana către paginile de internet ale instituțiilor publice de cultură din țările UE.

În timp, misiunea s-a ramificat, Fundația Europeana asumându-și și rolul de sprijinire a operatorilor culturali din domeniu cu expertiză, pentru a le întări capacitatea administrativă, dar și de a promova patrimoniul cultural pentru a încuraja o atitudine activă a cetățeanului în raport cu aceste artefacte. Website-ul www.pro.europeana.eu a fost lansat în noiembrie 2008, cu 2 milioane de obiecte provenind din cele 27 de state membre UE. În 2014 colecția Europeana se plasa la 28 de milioane de itemi, obiectivul fiind ca în 2015 acesta să atingă nivelul de 30 de milioane de opere digitalizate.

¹⁹ Strategia Europeana pentru 2015-2020: <http://strategy2020.europeana.eu/>

În prezent, Europeana cuprinde cinci subcomponente, cu profil distinct conturat:

- *Europeana Professional*: adresat profesioniștilor din domeniu (bibliotecari, curatori, muzeologi, arhiviști) în vederea schimbului de expertiză în practica datelor deschise în cultură (informații tehnice, standarde de livrare a metadatelor, studii de caz etc.).
- *Portalul Europeana*: motorul de căutare al colecției digitale provenind de la muzee, biblioteci, arhive și galerii din Europa.
- *Expozițiile virtuale* pe baza colecției digitale, curatoriate de Europeana sau în parteneriat cu alte organizații, cum ar fi expoziția *Being European*, realizată de Universitatea din Londra, sau *History of European Television*, realizată de Universitatea din Utrecht. România este prezentă, spre exemplu, în expoziția *Wiki loves Glam*, cu Biblioteca Centrală Universitară din București.
- *Europeana 1914-1918*, care cuprinde perioada Primului Război Mondial.
- *Europeana 1989*, secțiune dedicată integral momentului căderii Zidului Berlinului, din perspectiva istoriilor personale împărtășite online.

De-a lungul timpului au mai existat și alte proiecte derivate din Europeana, cum ar fi *Europeana Local*²⁰, care venea în sprijinul muzeelor, arhivelor și bibliotecilor de la nivel local și regional și la care au participat și instituții din România, cum ar fi Biblioteca Județeană "Octavian Goga" Cluj.

În 2011, în urma consultării cu rețeaua de furnizori de conținut și de agregatori naționali, Fundația Europeana a adoptat *Acordul de Schimb de Date (Data Exchange Agreement – DEA)*, prin care aceștia autorizează Europeana să pună la dispoziție metadatele colecțiilor din domeniul public folosind licența *Creative Commons - CC0 pentru Domeniu Public*. Acordul a fost semnat și de câteva instituții din România²¹: Biblioteca Județeană "Octavian Goga" Cluj - Europeana Local România, CIMEC/Institutul Național al Patrimoniului, Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Academiei Române, Universitatea Babeș-Bolyai, Muzeul Național de Istorie a României.

În cadrul Strategiei 2015-2020, Europeana a făcut o prioritate din deschiderea datelor:

"Prioritatea #2 Deschiderea datelor: Ne angajăm să facem datele partenerilor noștri accesibile și deschise, astfel încât să poată fi vizualizate și reutilizate, în măsura în care copyright-ul permite. Vom lucra cu partenerii contributori și cu decidenții politici din Europa pentru a face toate materialele digitizate din domeniul public disponibile gratuit spre a fi reutilizate fără nicio restricție. (...) Cel mai important, ne dorim să folosim metadatele deschise pentru a permite accesul la operele de patrimoniu cultural, astfel încât mai mulți utilizatori să le poată găsi."

Rijksmuseum (Olanda)

www.rijksmuseum.nl

Rijksmuseum, Muzeul Național al Olandei, este recunoscut ca unul dintre muzeele pioniere ale datelor deschise în cultură, cu una dintre cele mai bogate colecții de artă din Europa. La finalul anului 2012, muzeul a lansat *Rijksstudio* - un spațiu virtual, unde vizitatorii își pot crea/curatoria propria expoziție și prin care sunt încurajați să reutilizeze/remixeze imaginile așa cum doresc, dar și să comunice și să discute rezultatele cu Rijksmuseum.

Muzeul oferă publicului ocazia să fie curator de expoziții și să își construiască propriile colecții online, să descarce imagini, să le refolesească în diverse produse proprii - de la huse pentru telefoane mobile, la tricouri și videoclipuri muzicale. Prin deschiderea sa, muzeul stimulează creativitatea publicului, implicarea sa activă, pornind de la ideea că atunci când interacționezi cu o operă de artă, o receptezi, o înțelegi și o reții mai bine.

²⁰ www.europeanalocal.eu

²¹ <http://pro.europeana.eu/web/guest/dea-signees>

Rijksstudio pune la dispoziția publicului 200.000 de lucrări digitizate²², însoțite de metadate, pentru o experiență interactivă în cunoașterea artei și a istoriei olandeze. Rembrandt, Vermeer, Dürer, Michelangelo, Rubens sau van Gogh pot fi descărcați, decupați, reinterpretăți, într-un proces creativ care îi aparține exclusiv utilizatorului. Totodată, lucrările sunt amplasate într-un context referențial, care permite înțelegerea operei în raport cu istoria personală a autorului, tematica propusă, lucrări apropiate ca semnificație ori alte colecții în care a mai fost expusă. Rijksstudio funcționează integral sub licențe libere (*copyright-free*), iar lucrările au început deja să fie utilizate în creații vestimentare, tatuaje sau producții de film²³. Muzeul a derulat inclusiv o largă campanie prin care a încurajat utilizatorii să devină creativi cu lucrările puse la dispoziție.

Nu întâmplător misiunea muzeului este aceea de a ajunge la publicul național și internațional deopotrivă. Anual, muzeul atrage un număr de 1,5–2 milioane de vizitatori, însă, din octombrie 2012, de când Rijksstudio a fost inaugurat, capacitatea de găzduire se extinde nelimitat. Interesant este că serviciul nu a fost dedicat și gândit iubitorului de artă, sau specialistului, ci mai degrabă „degustătorului de cultură” (*“culture snacker”/„armchair tourists”*; P. Gorgels²⁴, 2013), acel public care accesează website-ul mai mult din curiozitate, fără un interes specific clar definit.

Decizia de a îmbrățișa conceptul de date deschise și nivelul execuției secțiunii Rijksstudio au făcut ca la numai trei luni de la deschiderea arhivei în format digital rezultatele să fie următoarele: peste 32.000 de portofolii create, peste 112.000 de lucrări descărcate, peste 28.000 de colecții personale create, o creștere cu 34% a numărului de vizitatori, o creștere a timpului mediu petrecut pe website de la 3 la 10 minute, numărul utilizatorilor aplicației pentru telefoane a crescut cu 90%, iar timpul petrecut pe aplicație a atins o medie de 19 minute²⁵.

Rijksstudio este privit ca un excelent instrument de marketing pentru ca publicul să viziteze în manieră clasică muzeul. O „aură virtuală” (Susan Hazan, 2001) se creează în jurul operelor disponibile ca date deschise, care seduce și fascinează atât iubitorul de artă, cât și „degustătorul de cultură”.

Galeria Națională a Danemarcei / Statens Museum for Kunst (SMK)

www.smk.dk

Galeria Națională a Danemarcei reunește cea mai mare colecție de artă a țării și are ca misiune să contribuie la promovarea unei societăți creative și reflexive. SMK a lansat programul de digitizare a colecției în anul 2012. Inițiativa a emanat din viziunea echipei sale de a încuraja creativitatea și inovația prin intermediul patrimoniului de care instituția dispune. Dintr-o colecție de peste 260.000 de lucrări, publicul are acces la 160 de imagini, redată la o înaltă rezoluție și împărtășind principiile culturii deschise. Toate cele 160 de lucrări au intrat în domeniul public, aparținând tuturor, online și offline deopotrivă. Website-ul instituției cuprinde și un scurt ghid de utilizare a imaginilor, indicând formula completă de citare a operelor și sugerând indicarea muzeului în orice versiune de preluare și prelucrare a acestora.

Ce este extrem de interesant în acest caz este faptul că, actualmente, SMK dezvoltă o strategie prin care își propune să facă publicul coautor al materialului și al procesului cultural, să dezvolte forma și conținutul galeriei în strânsă cooperare cu utilizatorii ei. SMK este în căutare de metode care să le permită vizitatorilor să genereze conținut și și-a făcut un scop din a crea condițiile potrivite pentru un dialog cu utilizatorii, atunci când aceștia dezvoltă conținut nou. Unul din proiectele SMK, *Remix art*, dezvoltat în parteneriat cu metrour din Copenhaga, i-a implicat pe rezidenții unei zone unde se construia metrour, invitându-i să folosească imaginile deschise, accesibile online ale galeriei, să le modifice, să le combine, să taie sau să

²² rijksmuseum.nl/en/rijksstudio

²³ *Interview: Rijksmuseum Digital Collection Project*: museum-id.com/idea-detail.asp?id=389.

²⁴ P. Gorgels, *Rijksstudio: Make Your Own Masterpiece!*, în *Museums and the Web 2013*: mw2013.museumsandtheweb.com/paper/rijksstudio-make-your-own-masterpiece/

²⁵ *Ibidem*

adauge detalii pentru a-și construi propriile colaje care să acopere gardurile metroului pe lângă care treceau zilnic. Mai mult, întreaga colecție digitizată a fost pusă la dispoziția *Young People's Laboratories for Art (ULK)*, o comunitate de tineri care au lucrat pe versiunile originale pentru a crea noi opere, reinterpretări contemporane ale celor dintâi.

British Library (Marea Britanie)

www.bl.uk

La finalul anului trecut, British Library a publicat pe Flickr Commons²⁶ peste 1 milion de imagini digitizate din arhiva sa, aflate acum în domeniul public. Imaginile reprezintă cu ilustrații, desene, scrisori, hărți, tablouri, fotografii și multe altele, extrase din cărți apărute în secolele XVII, XVIII și XIX în diferite țări.

Scopul publicării online a acestora a fost ca oricine să le poată folosi și recontextualiza într-un mod creativ: *„Ne dorim să aflăm mai multe despre aceste imagini, să le prezentăm într-o manieră semnificativă și utilă, să le vedem folosite în proiecte inovatoare și creative. De aceea, sperăm că oamenii vor refolosi conținutul pus la dispoziție și vor adăuga descrieri / tag-uri la imagini, pentru a le spori șansele să fie descoperite [de publicul larg] și că ne vor anunța atunci când creează ceva inteligent cu aceste imagini”*.

Din decembrie 2013 și până acum, cei de la British Library au strâns informații despre 26 de proiecte creative realizate pe baza imaginilor din arhivă publicate online. Numărul real de proiecte inspirate din imaginile de pe Flickr Commons este probabil mult mai mare, însă acestea sunt cele care au folosit referințe explicite la arhiva digitizată a British Library și au putut fi reperate ușor. Proiectele sunt diverse: de la colaje din mai multe imagini digitizate, la aplicații IT care propun un joc de puzzle din ilustrații vechi de Crăciun, la compoziții cu imagini și sunete și benzi desenate. Unele imagini, cum ar fi cele cu hărți hexagonale ale Londrei din 1885, au generat idei noi despre cum se pot folosi hexagoanele pentru a face, în prezent, hărți electorale mai bune în Noua Zeelandă. Arhiva făcută publică se dovedește, astfel, a fi utilă în felurite moduri. Cele mai multe exemple enumerate sunt lucrări punctuale, promovate pe blogurile autorilor lor. În majoritatea cazurilor nu vorbim, de fapt, de proiecte complexe, ci, mai degrabă, de intervenții simple, dar extrem de inventive. Toate arată ce potențial extraordinar a scos la iveală afișarea acestor materiale digitizate online: oricine le poate reutiliza liber pentru a-și manifesta creativitatea și a propune o nouă lectură a imaginilor.

EUScreen

www.euscreen.eu

Un exemplu de altă factură este și arhiva EUScreen, care oferă acces online gratuit la materiale video, la imagini, texte și materiale audio din arhivele audiovizuale europene de la începutul anilor 1900 până în prezent. Arhiva promovează utilizarea conținutului televizat pentru a explora istoria culturală a Europei, oferă acces la peste 30.000 de unități de conținut și de informație. Interesant la acest portal este faptul că utilizatorii pot vizualiza așa-numite expoziții-colaje din materialele arhivei, dar, mai ales, că dezvoltă posibilitatea tehnică prin care aceștia își pot crea propriile expoziții din părți existente ale materialului.

Această disponibilitate spre generarea de conținut personalizat este un element care îl face pe vizitator implicat în agregarea propriei arhive audiovizuale, potrivit intereselor sale legate de istoria culturală a Europei, de viața cotidiană reflectată de televiziune de la începutul secolului XX încoece.

²⁶ <http://britishlibrary.typepad.co.uk/digital-scholarship/2013/12/a-million-first-steps.html>

Institutul Olandez pentru Sunet și Imagine

www.beeldengeluid.nl

Este o organizație culturală de interes național care deține una dintre cele mai mari arhive de patrimoniu audiovizual din Europa, cuprinzând peste 750.000 de ore de înregistrări de televiziune, radio, muzică și filme din 1898 până în prezent. Institutul demarează un proiect în parteneriat, numit *Open Images* (www.openbeelden.nl), care constă într-o platformă media cu acces deschis la materialul audiovizual din arhivă, al cărei scop este să stimuleze reutilizările creative.

În cadrul *Open Images*, materialele din colecțiile audiovizuale pot fi descărcate și remixate pentru a crea noi lucrări. Utilizatorii au și posibilitatea de a-și adăuga propriul material în platformă și de a extinde astfel colecțiile. Accesul la materialele din platformă este posibil prin licențele deschise *Creative Commons*. Natura deschisă a platformei *Open Images* este susținută de folosirea formatelor video deschise, a standardelor deschise și a software-ului *open source*.

Interesant de amintit, totodată, este că Institutul a inițiat în 2011, alături de alți parteneri, o rețea denumită *Open Culture Data* (*Open Cultuur Data* în olandeză)²⁷, care cuprinde profesioniști din domeniul culturii, dezvoltatori, designeri, specialiști în copyright și experți în date deschise care își propun să facă seturile de date culturale disponibile în condiții deschise și să încurajeze crearea de aplicații utile și inovatoare în care aceste seturi de date să fie încorporate.

Exemple din spațiul nord-american

Biblioteca Publică Digitală a Americii (DPLA - Digital Public Library of America)

<http://dp.la/>

DPLA oferă acces online la resurse din biblioteci, universități, arhive și muzee. Susține o politică a metadatelor deschise, care sunt publicate sub licență *Creative Commons Zero (CC0) Public Domain Dedication*. Interesant de menționat este ca websit-ul www.digibis.com/dpla-europeana/ aduce împreună arhivele DPLA și Europeana, permițând vizitatorului o cautare simultană pe cele două platforme.

Google Art Project și Google Cultural Institute

www.google.com/culturalinstitute/home

În ziua lansării Google Art Project, 1 februarie 2011, platforma oferea 1061 de imagini, aparținând a 486 de artiști, organizate în 385 galerii virtuale, în colaborare cu 17 muzee internaționale. Pe 3 aprilie 2012, Google Art Project și-a extins colaborarea către alte 151 de muzee din 40 de țări. În urma acestei strategii, **trei instituții de cultură din România s-au alăturat proiectului** internațional: Muzeul Țăranului Român din București (150 de obiecte digitizate expuse), Complexul Național Muzeal ASTRA (51 de itemi expuși) și Muzeul Național Bruckenthal din Sibiu (48 de picturi și obiecte disponibile, alături de două tururi virtuale). Platforma expunea în 2014 32.000 de artefacte, dezvoltarea sa fiind un proces continuu.

Google Cultural Institute a fost o inițiativă care a urmat Google Art Project, încorporându-l în final pe acesta din urmă. Institutul a fost lansat în 2011, iar până în 2013 cuprindea peste 6 milioane de materiale video, audio sau vizuale. În prezent, platforma este structurată în trei secțiuni principale: Art Project, Historic Moments, World Wonders Project. În cadrul *Historic Moments* sunt disponibile mai multe expoziții realizate de **organizații din România**: *Mincu, Centuries Ahead* realizată de Ordnul Arhitecților din România, *Mocănița – Last of the Carpathian Forestry Railways* realizată de Asociația Wassertalbahn, *Wooden Churches of Ursi* realizată de Fundația Pro Patrimoni și *Horn Violin* realizată de Asociația Folclor Fără Frontiere.

²⁷ www.opencultuurdata.nl

III. CULTURA DESCHISĂ ÎN ROMÂNIA

III.1 Documente strategice relevante

Tema datelor deschise se supune unor discuții importante despre valorile societății românești, despre cultura noastră instituțională și despre rolul culturii în promovarea și consolidarea democrației. Acestea fiind spuse, este important să înțelegem și să confruntăm mizele declarative ale deschiderii datelor în cultură cu resursele financiare disponibile și cu obiectivele operaționale ale proiectelor și programelor naționale propuse în trecutul recent și pentru perioada care urmează.

Trebuie spus de la început că sintagme precum “date deschise în cultură”, “cultură deschisă” sau “acces deschis la cultură” nu apar ca atare în niciun document programatic al statului român. Ideea accesului la conținutul cultural digitizat, disponibil online pentru a fi promovat și reutilizat gratuit, fără costuri pentru utilizator, este încă străină și are nevoie de dezbateri publice pentru a contura limitele juridice și financiare asociate, dar și gradul de deschidere al operatorilor culturali și al administrației publice.

O analiză a celor mai importante documente de politică publică cu miză strategică din România, care privesc cultura deschisă, indică faptul că cele două obiective majore ale digitizării, ca prima etapă necesară pentru a putea vorbi despre date deschise în cultură, sunt **accesul la cultură și creșterea competitivității prin inovare și promovare a patrimoniului cultural**.

*Strategia sectorială în domeniul culturii și patrimoniului național pentru perioada 2014-2020*²⁸ consideră digitizarea resurselor culturale un obiectiv transversal și o reprezintă drept un instrument pentru o varietate de obiective, însă doar o parte dintre acestea sunt efectiv acoperite prin propuneri de acțiune. De pildă, deși se vorbește despre utilizarea digitizării pentru “crearea de noi forme artistice sau culturale” sau „transformarea modului în care artele și cultura sunt produse și experimentate”, acțiunile pe termen scurt, mediu și lung nu acoperă decât procesele de digitizare, dotare cu tehnologii, promovare, armonizare și formare a specialiștilor în domeniu.

La baza Programului național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României din 2008 a stat, printre altele, principiul libertății de informare și al accesului universal la informație.

Înțelegem mai bine această abordare dacă ne gândim că scurta istorie a digitizării și a accesului online la date culturale din perspectiva politicilor publice a privit exclusiv conținuturi culturale de patrimoniu și nu creația contemporană. Această interpretare este susținută de felul în care au fost formulate *Propunerea de politică publică privind digitizarea resurselor culturale naționale și crearea*

Bibliotecii Digitale a României, planul de acțiuni aferent acestuia pentru perioada 2009-2015, respectiv *Programul național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României*.

Toate aceste documente se referă la digitizarea, stocarea și asigurarea accesului publicului la patrimoniu (scris, cultural mobil, cultural imobil, audiovizual și arhivistic²⁹). Există însă și o abordare nouă, care vine din direcția *Strategiei Naționale privind Agenda Digitală pentru România*, un document publicat în 2014, care stabilește obiectivele pentru 2020 și rezervă un capitol culturii. În această strategie, dezvoltarea arhivelor digitale prin trecerea patrimoniului cultural în format digital este completată de obiectivul referitor la promovarea creării de conținut digital original și o mai bună interacțiune între bibliotecă și

²⁸ http://www.cultura.ro/uploads/files/STRATEGIA_%20SECTORIALA_IN_DOMENIUL_CULTURII_2014-2020.pdf

²⁹ Conform Programului național pentru digitizarea resurselor culturale naționale și crearea Bibliotecii Digitale a României (2008).

cetățean prin resurse TIC. Se deschide astfel o discuție despre cultura deschisă care depășește granițele patrimoniului pentru a privi către cultura vie și valoarea sa în format digital pentru democrație.

Preocuparea României pentru digitizarea conținutului cultural de patrimoniu și accesul publicului la cultură își are rădăcinile în obligațiile țărilor membre UE de a participa la Europeana și a ține pasul cu standardele și cota de obiecte disponibile online prin portalul Europeana.eu. Deși, de pildă, *Strategia națională în domeniul culturii și patrimoniului național pentru perioada 2014-2020* are mai multe obiective specifice, cum am menționat mai sus, direcțiile de acțiune acoperă doar componenta care poate fi legată direct de participarea la Europeana.

Înființarea și dezvoltarea unei Biblioteci Digitale a României, obiectiv pentru care s-a lucrat în perioada 2006-2008 la o politică publică în domeniu și la un program național dedicat, constituie, de asemenea, un obiectiv derivat din dorința de a urmări strategia și practicile Uniunii Europene cu privire la accesul, promovarea și prezervarea identităților culturale la nivel comunitar. Aceasta nu înseamnă că nu este cu adevărat nevoie de un asemenea proiect, ci că rațiunea pentru realizarea sa și a eforturilor de digitizare în general a avut mai degrabă o motivație extrinsecă pentru statul român, nevoit să țină pasul cu normele și practicile europene. Din păcate, eforturile din perioada 2006-2008 au rămas doar pe hârtie, munca specialiștilor fiind irosită prin nealocarea unor fonduri dedicate implementării politicii publice respective.

Biblioteca Digitală a României, portal național care reprezintă interfața resurselor culturale digitizate urma să fie disponibilă la adresa www.culturalia.ro.

Merită însă amintite câteva studii și proiecte care dau dovada eforturilor depuse în acest sens în perioada respectivă și ulterior. Unul dintre ele este *Studiul de fezabilitate privind digitizarea, prezervarea digitală și accesul online al resurselor informaționale ale bibliotecilor*³⁰, realizat în perioada august-septembrie 2007 de Biblioteca Națională a României, ținând cont de activitatea Comisiei Naționale a Bibliotecilor, a Asociației Bibliotecarilor din România și a Asociației Naționale a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România. Studiul a devenit între timp inactual, iar Comisia Națională a Bibliotecilor și-a încetat activitatea.

De asemenea, Ministerul Culturii a încercat să realizeze o serie de proiecte cu impact sistemic asupra digitizării resurselor culturale și a accesului la acestea. În bugetul Ministerului Culturii pentru anul 2013 se face referire la două proiecte de interes național³¹, prin fondurile structurale: proiectul *Interconectarea Registrelor Electronice Naționale din Domeniul Culturii* (cu finanțare din Programul Operațional Sectorial Creșterea Competitivității Economice) și proiectul *Acces la cultură – Biblioteca digitală a României – Platforma unitară de resurse pentru eficientizarea serviciilor publice în domeniul culturii* (cu finanțare din Programul Operațional Dezvoltarea Capacității Administrative). Ambelor proiecte li s-au alocat finanțări de la bugetul public pentru o perioadă, însă nu am găsit informații care să confirme că au fost contractate și realizate efectiv în cadrul programelor operaționale indicate.

Fondurile structurale ale României pentru perioada 2014-2020 care contribuie la dezvoltarea de date culturale deschise prin digitizare privesc mai ales proiectele care propun soluții mai eficiente de aplicat la nivel sistemic, la nivel național, pentru un grup-țintă cât mai numeros.

Ce resurse financiare au fost programate pentru intervenții de digitizare, stocare, accesibilizare și, eventual, reutilizare a datelor deschise în cultură? Dincolo de fondurile europene comunitare, care privesc în principal acțiuni de cooperare între actori publici și privați din state membre ale Uniunii Europene, România are la dispoziție și fondurile europene structurale, prin intermediul programelor operaționale naționale.

³⁰ www.bibnat.ro/dyn-doc/Studiu%20Fezabilitate/Studiu-de-fezabilitate-digitizare.pdf

³¹ www.cultura.ro/uploads/files/Programe_gestionate_de_Ministerul_Culturii.pdf

Programul Operațional pentru Competitivitate (POC), axa prioritară numărul 2 se referă la *"Tehnologia Informației și Comunicațiilor pentru o economie digitală competitivă"*, care răspunde unor nevoi de dezvoltare identificate și prezente în Acordul de Parteneriat al României cu Comisia Europeană pentru fondurile structurale 2014-2020³², printre care se regăsește și "consolidarea mediului de afaceri digital – *e-cultură*". Merită remarcat că și în acest caz accentul este pus pe patrimoniu și accesarea sau valorizarea sa contemporană: "accesibilitatea on-line a moștenirii culturale europene necesită crearea condițiilor pentru digitalizarea, accesibilitatea on-line și conservarea conținutului cultural"³³. În acest sens, POC se concentrează, în principal, pe intervenții care concretizează mai degrabă obiectivele din *Strategia națională în domeniul culturii și patrimoniului național*, decât pe cele privitoare la cultură din *Strategia Națională privind Agenda Digitală pentru România* sau din *Strategia României de cercetare, dezvoltare și inovare pentru perioada 2014-2020*³⁴.

POC vizează susținerea infrastructurii specifice pentru a atinge următoarele obiective³⁵: agregarea resurselor culturale digitizate într-un punct de acces unic; dezvoltarea de arhive digitale și creșterea contribuției României la promovarea și crearea unor comunități specifice și realizarea unui conținut digital original; contribuția României la dezvoltarea Europeana - biblioteca europeană unică – în strânsă colaborare cu toate instituțiile implicate. În ceea ce privește *e-cultura*, tipurile de intervenții urmărite³⁶ includ asigurarea infrastructurii necesare pentru: trecerea în format digital a patrimoniului cultural român; digitizarea conținutului cultural specific comunităților române; realizarea contribuției minime la Europeana³⁷.

Se consideră că „intervențiile prin POC, prin care se vor finanța intervențiile sistemice privind digitizarea patrimoniului cultural vor fi complementare cu cele prin POR (Programul Operațional Regional), ce vizează investițiile în infrastructura culturală și promovarea turismului cultural. Prioritare vor fi mai ales acele intervenții ce pot conduce la dezvoltarea afacerilor locale pe bază de produse/servicii culturale digitale”. Complementar intervențiilor propuse prin POC, în cadrul Programului Operațional Capacitate Administrativă (POCA) vor fi susținute intervențiile vizând capacitatea instituțională a Ministerului Culturii de a implementa reformele vizate în domeniul *e-cultură*, în concordanță cu strategia națională în domeniu. Aceste măsuri vor fi realizate în parteneriat cu Ministerul pentru Societatea Informațională în cadrul POCA.³⁸

De asemenea, prin Programul Operațional Regional pentru perioada 2014-2020, vor fi sprijinite activități specifice realizării de investiții inițiale pentru dezvoltarea entităților de inovare și transfer tehnologic, respectiv crearea, modernizarea și extinderea entităților de inovare și transfer tehnologic, inclusiv dotarea cu echipamente; achiziționarea de servicii tehnologice specifice³⁹. Tot prin POR 2014-2020 se vor finanța activități de digitizare a patrimoniului cultural construit în cadrul activităților de marketing și promovare turistică a obiectivului care a fost restaurat. Cu alte cuvinte, digitizarea este în mod necesar legată și urmează altor activități și investiții, care o condiționează practic să fie eligibilă doar în cazul acelor obiective de patrimoniu pentru care se obțin fonduri pentru conservare și protejare-restaurare.⁴⁰

³²www.fonduri-ue.ro/res/filepicker_users/cd25a597fd-62/2014-2020/acord-parteneriat/PA_2014RO16M8PA001_1_1_ro.pdf

³³ Programul Operațional Regional 2014-2020 (document supus procesului de negociere cu reprezentanții Comisiei Europene, ianuarie 2015), pg.16: www.poscce.research.ro/uploads/documente-programare/vo-poc-2014-2020-18-12-2014.pdf

³⁴ www.research.ro/uploads/politici-cd/strategia-cdi-2014-2020/strategia-cdi-2020_-proiect-hg.pdf

³⁵ POC, pg. 17

³⁶ POC, pg. 85

³⁷ Prioritatea de investiție 2c privește *Întărirea aplicațiilor ICT pentru e-guvernare, e-learning, e-incluziune, e-cultură și e-sănătate*, iar obiectivul strategic 2.4 al acestei priorități, *Dezvoltarea infrastructurii și sistemelor TIC, precum și a competențelor digitale pentru susținerea e-educației, e-sănătății, a culturii online și a incluziunii digitale*, are ca rezultat așteptat din partea statelor membre "Creșterea accesului și a gradului de utilizare a sistemelor TIC integrate în educație, incluziune, sănătate și cultură".

³⁸ POC, pg. 119

³⁹ POC, pg. 51: www.inforegio.ro/images/programare2014-2020/POR_2014_2020_ian2015.pdf

⁴⁰ POR, pg. 125. Axa prioritară 5: Conservarea, protecția și valorificarea durabilă a patrimoniului cultural, prioritate de investiții 5.1: *"Conservarea, protejarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural"*

III.2 Cadrul legislativ și licențele deschise

Scopul acestui subcapitol este acela de a descrie și a analiza cadrul legislativ la care ne raportăm când vorbim despre posibilitățile și limitele implementării unor proiecte de cultură deschisă în muzeele, bibliotecile și arhivele din România: legea drepturilor de autor și legile specifice care guvernează aceste instituții publice de cultură. Totodată, secțiunea aceasta cuprinde și explicații cu privire la ce înseamnă o licență deschisă și cum poate fi ea aplicată la domeniul culturii, pentru a completa înțelegerea temei acestui raport.

Despre drepturile de autor

Potrivit autorităților române în domeniu, dreptul de autor este termenul juridic care desemnează drepturile recunoscute creatorilor de opere literare, artistice, științifice sau a oricărei opere de creație intelectuală. Prin urmare, drepturile de autor sunt o formă de protecție recunoscută de lege pentru operele originale, indiferent de modalitatea de creație, de valoare, destinație, modul sau forma de exprimare.

Operele pot fi fixate pe un suport electronic, precum un website sau un DVD ori pe un suport fizic, precum o planșă, o foaie, o carte etc. În ceea ce privește forma de exprimare, ele pot fi exprimate oral (de exemplu: pledoarii, prelegeri) sau în scris. Protecția drepturilor de autor este recunoscută indiferent de destinația operei, fie că este vorba despre lucrări plastice, cursuri universitare, opere dramatice sau artă grafică.

Drepturile de autor se aplică și operelor publicate și celor nepublicate, operelor finalizate și celor nefinalizate. Opera este recunoscută și protejată prin simplul fapt al realizării ei, chiar dacă nu a fost adusă la cunoștința publicului. De exemplu, dacă cineva primește prin e-mail un text cu o povestire, aceasta este protejată de drepturi de autor încă din momentul când a fost scrisă, chiar dacă nu apare pe nicio pagină de internet sau în vreo publicație tipărită.

Autorul este creatorul operei, persoana sub numele căreia opera a fost adusă pentru prima dată la cunoștința publică. În principal, autorul este o persoană fizică (pot exista și cazuri cu mai multe persoane fizice), dar protecția drepturilor de autor poate fi acordată și unei persoane juridice. Autorul poate transmite drepturile sale sau o parte din ele altei persoane. Atunci când există mai mulți autori, aceștia pot decide de comun acord, în funcție de contribuția fiecăruia, felul în care vor dispune de drepturile lor și modul în care vor utiliza opera.

Drepturile de autor protejează doar expresia creației într-o operă, fie ea text, imagine, video, audio, obiect de ceramică etc. și nu protejează ideile nematerializate. De asemenea, opera trebuie să fie originală pentru a fi protejată.

Beneficiază de drepturi de autor, dacă autorul nu este prejudiciat: traducerile, adaptările, adnotările, lucrările documentare, aranjamentele muzicale și orice transformare care implică o creație intelectuală, pe marginea unei opere preexistente, precum și culegerile de opere literare, enciclopediile, compilațiile, antologiile, bazele de date, colecțiile de date. Drepturile de autor ale creatorului sunt protejate automat, prin efectul legii, din momentul realizării operei, indiferent dacă aceasta este sau nu finalizată sau publică.

Drepturile patrimoniale, respectiv cele cu valoare economică legate de utilizarea operei, durează întreaga viață a autorului și se transmit prin moștenire, fiind protejate încă 70 de ani de la moartea acestuia sau de la aducerea la cunoștința publică a operei (în cazul în care autorul nu este cunoscut sau folosește un pseudonim). În cazul operelor realizate de mai multe persoane împreună, durata de 70 de ani se calculează de la moartea ultimului coautor. Corecturile și adăugirile neesențiale aduse operei nu au niciun efect asupra termenului precizat anterior. În schimb, drepturile personale nepatrimoniale ale autorului operei sau drepturile morale nu se sting niciodată și nu pot fi despărțite de persoana autorului.

Reproduceri, realizări și executări făcute în cadrul bibliotecilor, muzeelor, instituțiilor de învățământ și al altor instituții similare nu constituie încălcări ale dreptului de autor.

Autorul operei decide asupra reproducerii operei (realizarea unei copii, chiar și realizarea unei înregistrări audio sau audiovizuale), distribuirii operei (vânzarea sau transmiterea originalului sau a copiilor), închirierii operei (punerea la dispoziție pentru utilizare pe o durată limitată contra cost), împrumutului cu titlu gratuit, comunicării publice, radiodifuzării, retransmiterii prin cablu sau asupra realizării de opere derivate. Toate aceste atribute ale dreptului de autor pot fi exercitate de către creatorul operei sau pot fi cedate de către acesta altor persoane, fie separat, fie pe toate odată.

Drepturile morale de autor, distincte de drepturile patrimoniale prezentate anterior, sunt drepturile la care autorul nu poate renunța și pe care nu le poate înstrăina. Conform legii române, drepturile morale de autor sunt următoarele:

- dreptul de a decide dacă, în ce mod și când va fi adusă opera la cunoștința publică;
- dreptul de a pretinde recunoașterea calității de autor al operei;
- dreptul de a decide sub ce nume va fi adusă opera la cunoștința publică;
- dreptul de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricărei modificări, precum și oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația sa;
- dreptul de a retracta opera, despăgubind, dacă este cazul, pe titularii drepturilor de utilizare, prejudiciați prin exercitarea retractării.

Licențierea operei⁴¹

Am precizat mai sus că autorul operei poate să își păstreze sau poate să cedeze atributele patrimoniale ale dreptului de autor. Astfel, dacă autorul dorește să își împărtășească opera cu alții, mai ales atunci când este vorba de mediul online, are posibilitatea de a specifica pe opera creată în ce măsură pot alții utiliza respectiva operă. Așadar, dacă o persoană scrie un articol, de exemplu, și vrea ca alții să îl poată prelua și distribui pe pagina lor de internet, cu precizarea sursei (drept nepatrimonial la care nu pot renunța), această acțiune fiind o reproducere, atunci ea poate aplica o licență care precizează că opera poate fi redistribuită liber. Pe scurt, o licență este un document juridic care specifică ce se poate face și ce nu se poate face cu o creație, fie că este vorba despre un sunet, un text, o imagine sau o operă multimedia.

De ce este importantă licențierea unei opere? Pentru că orice creație realizată este implicit protejată de drepturile de autor conform legislației în vigoare (*Toate Drepturile Rezervate*). Licența arată condițiile de utilizare și restricțiile, iar licențele libere sunt cele care oferă acces la o operă, posibilitatea de a o refolosi și redistribui fără restricții sau doar cu câteva restricții. În principal, restricțiile care pot fi impuse se referă la reutilizarea operei în scopuri comerciale și la modificarea operei originale.

Pentru a ușura procesul de licențiere a operei, autorii care nu au cunoștințe privind legislația în domeniu pot apela la un set de licențe recunoscute și utilizate la nivel global - licențele *Creative Commons (CC)*⁴². O licență *Creative Commons* permite autorului să decidă ce drepturi vrea să păstreze, arătând foarte clar de la început celor care doresc să folosească opera respectivă modul în care reutilizarea este permisă, fără a mai fi nevoie să ceară permisiunea în avans.

Aceste licențe reprezintă o modalitate liberă, facilă și standardizată de a oferi celor din jur permisiunea de a distribui și utiliza creațiile unui autor în felul în care acesta alege de la început (permiterea sau nepermiterea modificării operei și/sau a reutilizării sale în scopuri comercial). Licențele CC permit modificarea cu ușurință a condițiilor referitoare la drepturile de autor, de la „toate drepturile rezervate” până la „unele drepturi rezervate”.

Licențele deschise care se pliază pe principiile culturii deschise sunt: *Creative Commons Public Domain Dedication (CC0)* pentru metadate (prin care se renunță explicit la orice drept asupra metadatelor) și *Public*

⁴¹ Secțiune preluată și adaptată din broșura privind licențele libere și resursele educaționale deschise, disponibilă la: www.apti.ro/sites/default/files/brosuraCC0v72CuBleeduri.pdf

⁴² <http://creativecommons.org/>

Domain Mark pentru conținut dacă dreptul de autor a expirat; *Creative Commons Attribution (CC BY)* sau *Creative Commons Attribution-ShareAlike (CC BY-SA)* dacă drepturile sunt ale unei instituții, dar aceasta a optat să renunțe la ele. De menționat este că platforma digitală Europeană practică integrarea metadatelor de la instituțiile furnizoare care au licență CCO.

Licența guvernamentală

Licențele de tipul *Creative Commons* sunt licențe create la nivel global, compatibile cu toate sistemele de drept și care pot fi utilizate de către oricine, fie că este vorba de un actor instituțional sau o persoană fizică, și reprezintă o expresie a drepturilor de autor, nu o alternativă la acestea.

La nivel național însă, în mai multe state, printre care și în România, s-a creat o licență guvernamentală care se aplică informațiilor produse de instituțiile publice, supuse și ele dreptului de autor. Licența guvernamentală permite copierea, publicarea, distribuirea, adaptarea și re folosirea liberă informației produse de instituțiile publice și disponibile pe www.data.gov.ro, în scop comercial sau necomercial. Rațiunea licențierii libere a informațiilor produse de instituțiile publice rezidă în faptul că instituțiile și autoritățile publice sunt cele mai mari producătoare de informații, colectate și produse din bani publici, al căror potențial de dezvoltare economică și socială este considerat a fi foarte mare și încă neexplorat.

Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, republicată în 2014 ⁴³

Din Fondul Arhivistic Național al României fac parte documente create de-a lungul timpului de către organele de stat, organizațiile publice sau private economice, sociale, culturale, militare și religioase, de către persoane fizice autorizate, profesioniști sau chiar de către persoane fizice.

Aceste documente sunt foarte diverse, astfel încât ele pot fi: acte oficiale sau cu caracter particular, acte diplomatice și consulare, memorii, manuscrise, proclamații, chemări, afișe, planuri, schițe, hărți, pelicule cinematografice și alte asemenea măturii, matrice sigilare, precum și înregistrări foto, video, audio și informatice, cu valoare istorică, realizate în țară sau de către creatori români în străinătate.

Articolul 28 din Legea arhivelor naționale precizează că:

1. Documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României pot fi folosite pentru: cercetare științifică, rezolvarea unor lucrări administrative, informări, acțiuni educative, elaborarea de publicații și eliberarea de copii, extrase și certificate.
2. Documentele care fac parte din Fondul Arhivistic National al României pot fi consultate, la cerere, de către cetățeni romani si străini, după 30 de ani de la crearea lor. Pentru documentele la care nu s-a implinit acest termen, cercetarea se poate face numai cu aprobarea conducerii unității creatoare sau deținătoare.
3. Documentele de valoare deosebită nu se expun public, în original, ci sub formă de reproduceri.

Este interesant de remarcat că documentele pot fi consultate după 30 de ani de la crearea lor, termen care nu coincide cu termenul legal privind protecția drepturilor de autor, protecție conferită de lege până la 70 de ani de la moartea autorului operei. Dreptul de acces a fost legat de dreptul de reutilizare în anumite state membre UE, în urma implementării primei *Directive privind reutilizarea informațiilor din sectorul public* din 2003⁴⁴. Prin noua *Directivă privind reutilizarea informațiilor din sectorul public din 2013* se dorește consolidarea securității juridice prin permiterea reutilizării documentelor accesibile.

Articolul 29:

1. Creatorii ori deținătorii de documente sau, după caz, succesorii în drepturi ai acestora sunt obligați să elibereze, potrivit legii, la cererea persoanelor fizice și a persoanelor juridice, certificate,

⁴³ www.dreptonline.ro/legislatie/legea_arhivelor_nationale_16_1996_republicata.php

⁴⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:345:0090:0096:EN:PDF>

adeverințe, copii și extrase de pe documentele pe care le creează ori le dețin, inclusiv de pe cele pentru care nu s-a împlinit termenul prevăzut la art. 13, dacă acestea se referă la drepturi care îl privesc pe solicitant.

2. Serviciile prestate de către Arhivele Naționale pentru rezolvarea solicitărilor persoanelor fizice și ale persoanelor juridice se efectuează, contra cost, în condițiile prevăzute de lege.
3. Serviciile arhivistice prestate în condițiile alin. (1) de către operatorii economici autorizați în prestarea de servicii arhivistice se efectuează contra cost, pe baza unor tarife ale căror limite maxime sunt stabilite de Uniunea Națională a Practicienilor în Insolvență din România, cu avizul Arhivelor Naționale.

Punerea la dispoziție a documentelor sub licență liberă va avea un impact pecuniar asupra Arhivelor Naționale, dar și asupra operatorilor economici autorizați, în lipsa unor acorduri de exclusivitate. Totuși, noua Directivă PSI 2013/37/UE permite perceperea unei taxe, în cazul în care instituția publică realizează venituri ca rezultat al informațiilor culese și produse.

Articolul 30:

1. Documentele a căror cercetare poate afecta interesele naționale, drepturile și libertățile cetățenilor, prin datele și informațiile pe care le conțin, sau cele a căror integritate fizică este în pericol nu se dau în cercetare.
2. Fac parte din această categorie documentele care:
 - a. privesc siguranța, integritatea teritorială și independența statului român, potrivit prevederilor constituționale și ale legislației în vigoare;
 - b. pot leza drepturile și libertățile individuale ale cetățeanului;
 - c. sunt într-o stare necorespunzătoare de conservare, situație stabilită de comisia de specialitate și consemnată într-un proces-verbal;
 - d. nu sunt prelucrate arhivistic.

Categoriile de informații enumerate mai sus reprezintă limita accesului și a reutilizării informațiilor deținute de Arhivele Naționale. Este important să existe un set de criterii obiective atunci când informațiile sunt trecute în categoriile secretizate.

Legea muzeelor și colecțiilor publice nr. 311/2003, republicată în 2014⁴⁵

Legea reglementează activitatea muzeelor și a colecțiilor accesibile publicului, de drept privat sau de drept public. În cadrul prezentului raport vom analiza însă doar muzeele și colecțiile publice de drept public și anume cele care aparțin statului și nu unor persoane fizice sau juridice private.

Muzeul este definit în lege *drept instituția publică de cultură, aflată în serviciul societății, care colecționează, conservă, cercetează, restaurează, comunică și expune, în scopul cunoașterii, educării și recreării, mărturii materiale și spirituale ale existenței și evoluției comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător.*

Colecțiile sunt *ansamblul de bunuri culturale și naturale, constituit în mod sistematic și coerent de către persoanele fizice sau persoane juridice de drept public ori de drept privat.*

Colecțiile pot aparține atât persoanelor private cât și statului, ceea ce implică o diferență fundamentală în ceea ce privește dreptul de proprietate intelectuală și fizică. Acolo unde dreptul de proprietate aparține persoanelor private, colecția poate fi accesibilă publicului, dar dreptul de proprietate fizică sau intelectuală nu este al statului, acest lucru însemnând că orice reproducere, distribuție, digitalizare și alte operațiuni asupra colecției se pot face doar cu acordul proprietarului și al autorului, după caz.

⁴⁵ www.dreptonline.ro/legislatie/legea_muzeelor_colectiilor_publice.php

Acolo unde bunurile sunt proprietatea statului, drepturile de autor ale muzeului sau asupra colecțiilor sunt în principiu acelea specificate în contractul de achiziționare a bunurilor. Atunci când contractele nu sunt explicite, pot apărea probleme legale care rezultă din neclaritatea asupra drepturilor de autor cedate și a celor care pot fi exercitate doar de autor sau cu acordul acestuia.

Nu există însă restricții legale pentru punerea la dispoziția publicului larg, pentru reutilizare, a materialelor digitizate și pentru atribuirea unei licențe deschise acestor materiale, dacă operelor respective nu li se mai aplică drepturile de autor, trecând mai mult de 70 de ani de la moartea autorului sau dacă muzeul a achiziționat operele cu toate drepturile de autor aferente sau cu dreptul de reproducere (de a face copii, inclusiv digitale) și de modificare (permiterea reutilizării).

Legea bibliotecilor nr. 334 din 2002, republicată în 2013 ⁴⁶

Bibliotecile sunt instituții, compartimente sau structuri specializate care se împart în mai multe categorii și care au ca principală atribuție constituirea, organizarea, prelucrarea, dezvoltarea și conservarea colecțiilor de cărți, a altor documente de bibliotecă și baze de date, pentru facilitarea utilizării lor.

Bibliotecile naționale sunt principala sursă documentară pentru cunoașterea culturii naționale. Celelalte categorii de biblioteci sunt cele universitare, cele școlare, cele publice (de tip enciclopedie) sau cele specializate pe anumite tipuri de documente.

Accesul la colecții poate fi limitat sau nelimitat, iar consultarea colecțiilor și a bazelor de date proprii este gratuită.

În principiu, bibliotecile nu dețin drepturile de autor asupra colecțiilor de cărți și a documentelor pe care le găzduiesc. Autorul este cel care își exercită dreptul de împrumut cu titlu gratuit, oferind bibliotecilor cărțile pentru publicul larg și satisfăcând, astfel, un interes public. Bibliotecile au însă un rol important în ceea ce privește reutilizarea colecțiilor care aparțin domeniului public (pentru care drepturile de autor au expirat) și sfătuirea studenților, a masteranzilor și a doctoranzilor cu privire la licențierea liberă a lucrărilor.

Bibliotecile au însă și rolul de a participa la realizarea de cercetări, studii, tipărire și publicare de materiale de specialitate, de interes public, cursuri de formare profesională, tipărire și editare de broșuri și publicații, acestea putând fi puse la dispoziție pentru reutilizare.

În cazul achiziționării de documente specifice de importanță națională din țară sau din străinătate, este important să se menționeze explicit situația drepturilor de autor.

Legea în domeniu conferă în mod expres bibliotecii atribuții privind garantarea accesului la informații și la documentele necesare informării și dezvoltării personalității utilizatorului. Aceste atribuții sunt compatibile cu permiterea reutilizării. Teoretic, dreptul de împrumut este echivalentul accesibilității, iar în condițiile în care accesibilitatea este strâns legată de reutilizare va fi interesant de urmărit evoluția dreptului de împrumut, componentă a drepturilor de autor.

Patrimoniul bibliotecilor include și documente audiovizuale, grafice, fotografice, de muzică și nu se reduce doar la materiale tipărite pe suport fizic de hârtie.

În legătură cu legea bibliotecilor este relevant să amintim și legea 111//1995, republicată în 2007, cu privire la depozitul legal. Aceasta este importantă pentru tema accesului la tezele de doctorat : în depozitul legal trebuie să se găsească toate publicații tipărite în România, iar cei care nu trimit sunt pasibili de amendă.

⁴⁶ <http://bcucluj.ro/doc/legea-bibliotecilor.pdf>

III.3 Fonduri europene pentru cultura deschisă

Agenda Digitală Europeană, politică publică europeană dedicată punerii în valoare a resurselor tehnologice contemporane pentru competitivitate și inovație socială, se reflectă la nivel financiar în două mari programe de finanțare: Mecanismul Conectarea Europei (*Connecting Europe Facility*) și Orizont 2020 (*Horizon 2020*). Ambele programe se desfășoară în perioada 2014-2020.

Mecanismul Conectarea Europei⁴⁷ cuprinde trei sectoare – transport, energie și telecom - și are un buget de 30 de miliarde de euro. Este administrat de Agenția Executivă pentru Inovație și Rețele, cu sediul la Bruxelles. Aplicațiile aferente datelor deschise în cultură sunt cuprinse în sectorul *telecom*, numit și *CEF Digital*. Cu un buget de 1,14 miliarde de euro, *CEF Telecom* este implementat pe baza unui program de lucru anual.

Platforma Europeană, dedicată prezentării patrimoniului cultural al Europei în format digital, a fost o prioritate de finanțare în 2014 și este și în 2015. În 2014, proiectele finanțate trebuiau să urmărească unul sau mai multe dintre următoarele obiective: dezvoltarea infrastructurii de agregare a datelor și accesul la conținutul disponibil, îmbunătățirea calității datelor și a metadatelor, îmbunătățirea mecanismelor de distribuție a conținutului (API, aplicații și mecanisme mobile) și creșterea vizibilității și a utilizării conținutului disponibil, încurajarea de noi instituții să se alăture platformei Europeană, oferirea de informații despre condițiile de reutilizare, servicii de licențiere și/sau acces direct la conținut, susținerea interacțiunii cu comunitatea prin organizarea de evenimente și spații de discuții, dezvoltarea de strategii și modele de afaceri pentru a tranziția către sustenabilitate.

În 2015 Europeană este din nou nominalizată pentru apelul la cereri de finanțare pentru rețele transeuropene de comunicații – infrastructuri de servicii digitale. Se va oferi o singură finanțare, în valoare de aproximativ 10 milioane de euro pentru un program de minimum un an, implementat de un consorțiu de organizații partenere afiliate platformei. Pentru acest an prioritățile ținesc, printre altele, către aspecte definitorii pentru filosofia și dezvoltarea datelor deschise în cultură: “oferirea de informații relevante despre reutilizarea, serviciile de licențiere și/sau acces direct la conținut, dezvoltarea de studii de caz în care materialul supus drepturilor de autor împiedică accesul transfrontalier și reutilizarea, cu scopul de a dezvolta servicii cu valoare adăugată și reutilizări inovatoare ale resurselor culturale” și “îmbunătățirea mecanismelor de distribuție a conținutului (API, aplicații și mecanisme mobile) pentru a maximiza vizibilitatea și implicarea utilizatorilor, pentru a crea valoare pentru parteneri, pentru a accelera descoperirea și utilizarea”⁴⁸.

Orizont 2020 – programul cadru pentru cercetare și inovație 2014-2020⁴⁹ are la dispoziție 80 de miliarde de euro pentru perioada 2014-2020 și aduce împreună programe de finanțare care în cadrul de finanțare 2007-2013 au funcționat separat, cu reguli de finanțare distincte. Datele deschise în cultură se regăsesc în toate cele trei secțiuni ale programului Orizont 2020: *Excelență în știință*, *Provocări societale* și *Leadership industrial*.

În cadrul secțiunii dedicate provocărilor societale, obiectivele finanțării sunt legate de creșterea impactului cercetării și inovației în a răspunde provocărilor-cheie ale societății. Dintre cele șapte priorități identificate, una este direct relevantă pentru datele deschise în cultură, *Europa într-o lume în schimbare – societăți incluzive, inovatoare și reflexive*. Programul de lucru 2014-2015 pentru această componentă stabilește un apel de cereri de finanțare dedicat societăților reflexive: patrimoniu cultural și identități europene, cu mai multe apeluri pentru 2015. Printre temele acestor apeluri se regăsesc: ERA-NET cu privire la interpretările trecutului, emergența și transmiterea patrimoniului cultural european și europenizare, opoziția culturală în fostele țări socialiste, patrimoniul cultural al războiului în Europa contemporană, ecosisteme ale inovării în

⁴⁷ <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/connecting-europe-facility>

⁴⁸ http://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/1_en_annexe_acte_autonome_part1_v2.pdf

⁴⁹ <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en>

cea ce privește resursele culturale digitale, modelare avansată 3D pentru accesarea și înțelegerea resurselor europene culturale.

În cadrul secțiunii dedicate leadership-ului industrial, două dintre cele trei priorități au legătură cu datele deschise în cultură: *Inovația în IMM-uri și Leadership-ul în tehnologii permițătoare și industriale*.

Programul pentru 2014-2015 referitor la inovația în IMM-uri prevede organizarea unui apel de cereri de finanțare pentru dezvoltarea unor platforme care să sprijine întreprinderile mici și mijlocii să gestioneze, difuzeze și valorifice corespunzător drepturile de autor. Aceste servicii s-ar constitui în structuri de tip *helpdesk* și ar funcționa pe o perioadă de 48 de luni, având ca principal grup țintă beneficiarii programului Orizont 2020 și ai fostelor programe de cercetare europene (de exemplu, Programul-Cadru 7). Această linie de finanțare a închis apelul de cereri de finanțare în aprilie 2014, iar serviciile urmează a fi dezvoltate în perioada următoare.

În ceea ce privește leadership-ul în tehnologii permițătoare și industriale, una dintre direcțiile de lucru pentru 2014-2015 se referă la activitățile de cercetare și inovație pentru a crește capacitățile industriale și perspectivele de afaceri europene, inclusiv cele ale IMM-urilor. În cadrul acestei direcții va exista o acțiune-pilot pentru facilitarea accesului, a utilizării și a conservării datele de cercetare deschise, generate în cadrul programului Orizont 2020. Acestea pot fi inclusiv date culturale deschise.

În cazul tehnologiilor informației și comunicațiilor, una dintre liniile de acțiune din perioada 2014-2015 este dedicată tehnologiilor de conținut și managementului informației. Aici sunt prevăzute, printre altele, și apeluri la cereri de finanțare pentru inovație în *big data* și date deschise.

În cadrul secțiunii dedicate excelenței în știință, una dintre cele patru priorități este potențial relevantă pentru datele deschise în cultură: *infrastructura europeană de cercetare* (inclusiv *e-infrastructura*). Deși datele deschise în cultură pot fi corelate cu o serie de teme din cadrul unor apeluri de cereri de finanțare, cea mai directă legătură este cu *e-infrastructura* pentru acces deschis. Acesta se regăsește în programul de lucru pentru 2014-2015.

III. 4 Perspective asupra culturii deschise în România

Pe parcursul realizării acestui raport, ca preambul al unei cercetări viitoare mai ample pe acest subiect, am explorat și opiniile unor specialiști în domeniu (arhive, biblioteci, muzee, galerii de artă)⁵⁰, cărora le mulțumim încă o dată pentru contribuție pe această cale.

Ce au evidențiat aceste perspective este faptul că există atât importante beneficii, cât și o serie de riscuri reale de luat în calcul atunci când vorbim de practica datelor deschise în cultură. În plus, contextul național impune și necesitatea de a aborda, înainte de toate, mai multe chestiuni problematice, de la resursele disponibile (umane, tehnologice, financiare), la lacunele legislative și lipsa unor strategii coerente și integrate pentru digitizare, acces și date deschise în cultură.

Ca element comun, toți cei cu care am purtat discuții recunosc beneficiile de cunoaștere și dezvoltare ale digitizării și ale oferirii accesului online la materiale culturale. Părerile se nuanțează însă în momentul în care apare tema reutilizării libere, în scop comercial sau necomercial, după cum vom detalia în continuare.

Un alt aspect des adus în discuție este acela că, în România, accesul deschis la materialul cultural digitizat nu va fi deveni o practică uzuală imediată pentru că nu există o tradiție sau o cultură a deschiderii și nici o cerere clară din partea publicului, a pieței în această direcție. Este nevoie ca utilizatorii să fie încurajați și chiar educați să utilizeze datele, să le acceseze și reutilizeze, astfel încât cererea și oferta de date deschise să se susțină reciproc.

Discuțiile purtate au scot la iveală necesitatea unei dezbateri publice pe tema drepturilor de autor și a posibilității reutilizării comerciale sau necomerciale a materialelor culturale digitizate. E important să existe o astfel de dezbateră la nivel național și structuri care să își asume coordonarea pe subiectul patrimoniului cultural digitizat și al accesului liber și deschis la acesta. Înainte de orice, însă, este nevoie de o corectă informare cu privire la ce este permis din punct de vedere legal, în ce condiții și care sunt exemplele de bune practici pentru muzeele, bibliotecile și arhivele din România. Lipsa informațiilor clare despre limitele accesului la conținutul digitizat din patrimoniul instituțiilor de cultură și ale distribuirii acestuia și despre reutilizarea liberă reprezintă o problemă pentru toți cei intervievați.

Cei care sunt de acord cu deschiderea datelor în cultură au amintit că accesul deschis ține de filosofia democratizării culturii, cu valorile și practicile sale aferente, de misiunea instituțiilor culturale de a oferi acces cât mai larg la patrimoniul din domeniul public pe care îl dețin. Pe scurt, ideea susținută este aceea că, dacă vorbim de un bun cultural din domeiul public, este bine ca acesta să poată fi accesat și folosit, inclusiv comercial, de către oricine dorește, cel mult cu precizarea sursei.

Pe de altă parte, argumentele împotriva deschiderii accentuează riscurile aduse de denaturarea informațiilor și a materialelor distribuite și reutilizate, de pierderea unor venituri pentru instituții și de furtul intelectual.

⁵⁰ Am discutat despre chestiunea datelor deschise în cultură cu: arhimandrit Policarp Chițulescu (Biblioteca Sfântului Sinod), Diana Dochia (Asociația Comercianților de Opere de Artă din România), Dan Matei (Institutul Național al Patrimoniului), Dragoș Neagu (Asociația Națională a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România), Dragoș Eduard Neamu (Rețeaua Națională a Muzeelor din România), Alina Pătru (Muzeul Național de Artă al României), Bogdan-Florin Popovici (Arhivele Naționale ale României - Direcția județeană Brașov), Anca Râpeanu (Biblioteca Metropolitană București), Silvia Rogozea (Muzeul Național de Artă Contemporană), Claudia Șerbănuță (Biblioteca Națională a României). De asemenea, în cadrul unei mese rotunde organizate în data de 6 februarie a.c., la Brașov, am vorbit despre beneficiile, riscurile și aspectele problematice ale culturii deschise cu reprezentanți din bibliotecile județene din Brașov și Sibiu, din bibliotecile publice din Moieciu, Prejmer, Râșnov, Săcele și Târlungeni, Direcția județeană Brașov a Arhivelor Naționale, Muzeul de Istorie Brașov, Muzeul Casa Mureșenilor, Muzeul ASTRA Sibiu și Uniunea Junilor din Schei. Rezultatele acestei discuții au fost și ele integrate în acest capitol.

În continuare enumerăm principalele beneficii, riscuri și aspecte problematice identificate de specialiștii din domeniu raportate la cultura deschisă în România.

Beneficii

▪ Posibilitatea de a dezvolta și a îmbogăți metadatele deținute de instituții

În multe cazuri, ținând cont de cantitatea uriașă a materialelor de patrimoniu deținute de instituțiile culturale, raportată la personalul insuficient, metadatele (informații descriptive despre materialele culturale) pot fi incomplet documentate și structurate. Prin aplicarea unor licențe și formate deschise pentru metadate, utilizatorii (cercetători, public larg) ar avea posibilitatea de a contribui la completarea și îmbogățirea lor. Aceștia pot fi încurajați să folosească informațiile deschise puse la dispoziție, să adăuge descrieri, să conecteze aceste date cu altele relevante de pe internet, pentru a le spori șansele să fie descoperite de cât mai multă lume. Un aspect important punctat de profesioniștii care văd acest beneficiu este acela că este nevoie ca instituțiile să colecteze date despre felul în care oamenii folosesc informațiile disponibile pe platformele digitale ale lor.

De adăugat este că acest aspect pozitiv al deschiderii este în acord cu practica *crowdsourcing* existentă la nivel internațional, prin care multe instituții de patrimoniu solicită contribuția online a cercetătorilor, a unei comunități în general, la dezvoltarea unui serviciu, a unei idei sau a unui conținut, punând la dispoziție metadate deschise, care pot fi completate și conectate de către utilizatori la alte surse relevante (date deschise interconectate / *linked open data*), cu scopul de a spori cunoașterea și a permite descoperirea acestor legături utile de către oricine pe internet. Practica presupune și faptul că instituțiile care deschid metadatele cer feedback-ul utilizatorilor cu privire la folosirea informațiilor, astfel încât metadatele deținute și procesele de lucru să fie îmbunătățite.

▪ Creșterea numărului de vizitatori ai instituțiilor și dezvoltarea publicului

Accesul la date culturale deschise are un important potențial în a dinamiza relația cu publicul și a stimula vizita propriu-zisă, în special în cazul muzeelor, pentru că experiența vizualizării directe este unică, creează o legătură personalizată cu o colecție și aduce și avantajul unei discuții cu personalul specializat al instituției în cauză – avantaje care nu pot fi suplinite de o experiență din mediul virtual.

Instituțiile de patrimoniu înțeleg beneficiile digitizării și ale accesului online la colecțiile lor. Unii profesioniștii din domeniul muzeal au precizat că au observat creșteri importante ale numărului de vizitatori după realizarea unor tururi virtuale și expoziții online pe paginile de internet ale instituțiilor lor.

În plus, există un important potențial de a face publicul să devină mai interesat și mai apropiat de cultură, să participe activ la actul cultural, să se implice și să creeze un spațiu de reflecție în jurul unor teme de interes pentru comunitate. Această abordare duce la crearea unei legături mai strânse între instituții și publicul lor, la mobilizarea și fidelizarea comunității în jurul patrimoniului propriu și al instituțiilor care îl găzduiesc. Publicul este stimulat să dezvolte noi practici de consum cultural și de interacțiune cu instituțiile culturale. Totodată, există și oportunitatea de a atrage noi categorii de public, care nu se mai regăsesc inițial în oferta culturală disponibilă.

▪ Dezvoltarea cunoașterii în general

Accesul la materialele deținute de biblioteci, spre exemplu, aduce beneficii mai mari pentru cunoaștere dacă este menținut deschis. Această perspectivă vine în contextul înțelegerii misiunii unei instituții publice de patrimoniu cultural de a promova cunoașterea și accesul cât mai larg la resursele pe care le deține. Unii specialiști din domeniu consideră că veniturile obținute din acordarea accesului sunt oricum nesemnificative pentru a contrabalansa beneficiile deschiderii. Această idee se regăsește și în *Carta Albă a Europeana din 2011*⁵¹, unde se precizează că doar un număr foarte restrâns de instituții reușesc să

⁵¹ *The Problem of the Yellow Milkmaid. A Business Model Perspective on Open Metadata:*
<http://pro.europeana.eu/documents/858566/2cbf1f78-e036-4088-af25-94684ff90dc5>

genereze, în realitate, un profit semnificativ la nivel internațional din vânzarea metadatelor direct către clienți.

Un alt aspect amintit a fost importanța unei abordări dinamice a instituțiilor, care au nu doar oportunitatea să deschidă accesul la patrimoniul deja existent, ci și să creeze instrumente și resurse educaționale noi, cum ar fi enciclopedii sau baze de date cu resurse deschise, cu informații corecte și consistente, care susțin dezvoltarea cercetării și îmbogățesc cunoașterea.

- **Stimularea inovației ca motor al dezvoltării culturale și socioeconomice**

Deschiderea datelor în cultură este o premisă importantă a inovării și duce la dezvoltarea sectorului industriilor creative, de exemplu prin crearea unor aplicații IT care promovează patrimoniul cultural și îl aduce mai aproape de oameni.

Un exemplu în acest sens a fost aplicația pentru telefoane mobile *Monumente România*, făcută de Asociația Prietenii Muzeului Național de Istorie a României (www.monumenteromania.ro), care oferă informații despre toate cele 19.881 de monumente istorice din România (case, ansambluri urbane și rurale, biserici, mănăstiri, cetăți, castele, statui, cruci, morminte și multe alte categorii), cuprinse în lista oficială din 2010 (exceptând siturile arheologice) a monumentelor istorice de grupa A și B de pe pagina de internet a Ministerului Culturii. Un astfel de demers a fost posibil datorită seturilor de date deschise încărcate pe portalul date.gov.ro de către Institutul Național al Patrimoniului.

Riscuri

- **Denaturarea informațiilor și a materialelor distribuite și reutilizate**

Un argument contra des întâlnit este acela al lipsei controlului asupra folosirii unei informații sau a unui obiect de patrimoniu. Există temeri că, fără un control din partea instituției, sensul sau chiar conținutul acestora poate fi schimbat, denaturat, distorsionat, alăturat unor informații eronate sau superficiale, care pot crea confuzii și o scădere a calității cunoașterii în general. Teama de a regăsi modificări care nu aparțineau materialului inițiat este adesea invocată pentru a furniza documente sau imagini în format închis, asupra căruia nu se poate interveni. În plus, instituția care a deschis datele riscă să nu mai fie recunoscută ca sursa principală și de încredere de la care a provenit materialul cultural inițial, ceea ce îi afectează identitatea.

Din această perspectivă instituțiile de patrimoniu sunt văzute ca un garant al calității resurselor care creează memoria noastră colectivă, prin urmare este de dorit menținerea unei legături strânse între obiect și sursa sa, pentru a nu i se dilua valoarea. Atitudinea reticentă față de deschiderea datelor vine în acest caz din viziunea că este necesar să protejăm datele pentru a nu deveni ale tuturor în orice condiții.

De asemenea, așa cum scria Walter Benjamin în eseu "Opera de artă în era reproducerii mecanice" din 1936, există și reticențe că o operă de artă, de exemplu, își poate pierde "aura", autenticitatea sau valoarea atunci când este reprodusă și devine prea obișnuită.

- **Eliminarea unor venituri pentru instituții**

Deschiderea datelor ar diminua posibilitățile de venit pentru bugetul instituțiilor, care ar putea proveni și din vânzarea drepturilor de folosire a metadatelor sau din dreptul de exploatare a colecțiilor.

Când discutăm despre beneficiile și riscurile culturii deschise în cazul muzeelor, de exemplu, este important ca exploatarea și valorificarea drepturilor de proprietate intelectuală să fie luate în considerare. Perspectiva este aceea că nu se poate oferi orice conținut oricum, chiar dacă tendințele generale la nivel european ne conduc în această direcție. Deschiderea poate tăia din șansele de supraviețuire ale muzeelor, mai ales în contextul diminuării finanțărilor publice pentru cultură în Europa. Imaginile digitizate și disponibile online ale unor tablouri, de pildă, nu ar trebui să poată fi folosite fără anumite condiții, fără a cere acordul de folosire și chiar fără a plăti pentru acest lucru. Dreptul de exploatare al muzeelor asupra

colecțiilor este considerat foarte important. În acest sens, se simte mai degrabă nevoia de a avea o strategie de valorificare a creației și a produselor intelectuale obținute de către muzee ținând cont de regulile proprietății intelectuale.

Digitizarea și conservarea sunt activități costisitoare, motiv pentru care există o dezbatere publică atât de aprinsă cu privire la deschiderea gratuită și fără nicio restricție a accesului la patrimoniul cultural digitizat. Mai mult, perspectiva împotriva deschiderii vine pe fundalul tăierilor de bugete pentru cultură în întreaga Europă și a faptului că instituțiile culturale sunt supuse unei presiuni imense din partea autorităților publice să devină mai puțin dependente de finanțările publice și să identifice abordări antreprenoriale care să le facă sustenabile din punct de vedere financiar. În cazul unor instituții, vânzarea de imagini este o sursă potențială de venit. Această situație creează uneori o tensiune între misiunea publică a unei instituții de a oferi acces cât mai larg cu putință la patrimoniul pe care îl deține și acerița/presiunea de a genera profit pentru a compensa tăierile de buget.

▪ **Temeri legate de furtul intelectual**

Reticențele apar mai ales în legătură cu documentele text: dacă acestea sunt puse la dispoziție în format deschis și fără pretenții de copyright, atunci cum se poate împiedica o eventuală copiere integrală și publicare a lor sub un alt nume? O soluție identificată de specialiști pentru contracararea furtului intelectual a fost utilizarea unor soft-uri care să poată recunoaște online materialele culturale noi care au preluat datele culturale deschise și le-au republicat, pentru a evalua măsura în care sunt respectate drepturile morale de proprietate intelectuală asupra operelor.

De asemenea, un alt aspect important aici este cel legat de metadate. Metadatele nu sunt, în genere, protejate prin drepturi de autor. Cu toate acestea, atunci când vorbim de metadate bogate – o descriere amănunțită a unui obiect, o traducere sau chiar transcrierea integrală a unui text – avem de-a face cu informații care necesită o muncă intelectuală, de documentare și cercetare, depusă de un expert angajat al instituției culturale, prin urmare este mai degrabă de încurajat ca respectivele metadate să fie protejate de copyright, deținut de instituție, și să nu fie oferite în format deschis și sub licență deschisă. Această chestiune se leagă și de primul argument contra menționat, potrivit căruia instituția care deschise datele riscă să nu mai fie recunoscută ca sursa principală, de la care a provenit materialul cultural inițial, ceea ce îi poate afecta identitatea.

Chestiuni problematice:

- **lacunele legislative**, incertitudinea legată de ce anume se poate digitiza și pune la dispoziție online, ce este permis și în ce condiții. Multe obiecte de patrimoniu sunt digitizate, dar nu sunt disponibile și online din cauza drepturilor de autor. Legislația ar trebui actualizată pentru a reflecta schimbările aduse de Directiva Comisiei Europene privind operele orfane;
- **resursele umane** alocate unor proiecte de digitizare și acces deschis, care sunt insuficiente în instituțiile publice de cultură, pe fondul reducerilor generalizate de personal în rândul bugetarilor și și slaba lor calificare pentru aceste abordări;
- **resursele tehnologice** (hardware și software) deținute de instituțiile care fac proiecte de digitizare. Soft-urile folosite de biblioteci, de exemplu, nu sunt open source, ci protejează materialul cultural, iar unele dintre acestea nu oferă permalink-uri (legături care să nu expire după un anumit interval de timp), ceea ce face exportul materialelor de patrimoniu către Europeana să se realizeze extrem de greu sau chiar să nu se poată realiza deloc;
- **lipsa unei strategii de digitizare coerente** la nivel național sau chiar instituțional, care să facă posibilă ulterior și deschiderea datelor sub forma unor baze de date comprehensive și **lipsa unor resurse financiare clare alocate** implementării acestei strategii. În aceeași direcție a fost subliniată și **nevoia de a actualiza studiile și analizele** despre situația instituțiilor de patrimoniu și a inventarelor cu materiale culturale deja digitizate de acestea, precum și **necesitatea de a redeschide discuția despre politica publică de digitizare**, astfel încât să putem vorbi de fundamentarea unei abordări coerente de cultură deschisă;
- **discuția despre** cât de deschise pot fi **Arhivele Naționale**, în mod special, este mai complexă, întrucât în cazul lor nu vorbim doar de ceea ce considerăm în mod restrâns patrimoniu cultural, ci de informații și materiale cu valoare istorică și personală, care nu pot fi disponibile online și care se

supun, printre altele, și legii informațiilor clasificate. Declasificarea acestor informații este extrem de anevoioasă, iar singura soluție pentru arhive ar fi să se facă o declasificare a lor în bloc. În plus, chiar și în cazul materialelor pe care le putem include în categoria patrimoniu cultural comun, există opreliști legate de acces online pentru că arhivele conțin foarte multe opere orfane, nesemnate, pentru care s-ar putea identifica un autor, cu drepturi aferente;

- **lipsa unor contexte de discuție și armonizare a practicilor** de digitizare, acces și deschidere a datelor culturale în domeniul muzeal. Dacă bibliotecile au dezvoltat de-a lungul anilor resurse dedicate și au dezbătut această temă extensiv, în cadrul celor două asociații de profil de la nivel național, ANBPR și ABP, dar și în cadrul Comisiei Naționale a Bibliotecilor, pentru muzeele din România tema pare să fie de interes marginal;
- chestiunea digitizării și a accesului la materialul cultural se discută nișat, între muzee, între biblioteci sau între arhive. Este nevoie de o **abordare integrată**, care să pună în evidență temele comune și diferențele de practici, unificate sub umbrela promovării și valorizării patrimoniului cultural al României.

III.5 Concluzii și perspective de viitor

Sintagmele “date culturale deschise”, “cultură deschisă” sau “acces deschis la cultură” nu apar ca atare în niciun document programatic la nivel național. În România există numeroase și importante proiecte de digitizare și acces online la patrimoniul cultural, bibliotecile, arhivele și muzeele din țară contribuie la proiecte europene precum “Digital Local”, “Europeana 1914-1918” și “Europeana 1989”, însă datele deschise în cultură, licențele libere, formatele deschise și posibilitatea de reutilizare a materialului cultural nu reprezintă încă o temă prezentă și o practică în spațiul public.

O posibilă explicație pentru această situație, legată de cadrul formal existent, este oferită și în raportul de progres al implementării Recomandării Comisiei Europene cu privire la digitizarea și accesibilitatea online a materialului cultural și la prezervarea digitală din 2011, de unde aflăm că nu există o abordare sau un instrument care să promoveze reutilizarea operelor digitale în scopuri comerciale și necomerciale.

De asemenea, România nu a transpus încă Directiva PSI din 2013 în propria legislație, astfel că nu avem încă un cadru legal care să permită bibliotecilor, muzeelor și arhivelor din țară să pună la dispoziție patrimoniul pe care îl dețin spre reutilizare. România mai are timp până la mijlocul acestui an pentru a pune în aplicare prevederile directivei, prin urmare rămâne de văzut cum se va face acest lucru și ce consecințe va avea asupra sectorului cultural și a dezbaterilor legate de datele deschise.

Ideea accesului la conținutul cultural digitizat, disponibil online pentru a fi promovat și reutilizat gratuit, este încă extrem de puțin cunoscută și are nevoie de dezbateri publice pentru a contura limitele juridice și financiare asociate, dar și gradul de deschidere al operatorilor culturali și al administrației publice. Este important să existe o dezbatere la nivel național despre digitizare, acces și deschidere în cultură între profesioniștii din domeniul patrimoniului și decidenții politici. În acest sens, un pas important ar fi repunerea în discuție a politicii publice pentru digitizarea resurselor culturale din 2008 și redimensionarea ei pentru a surprinde oportunitatea de a implementa în viitor și programe de digitizare care susțin formatele și licențele deschise. Totodată, considerăm că este util să ne uităm la proiectele mari de digitizare și acces pe care le avem la nivel național și să purtăm un dialog despre cum le promovăm, dacă și cum le putem transforma pentru a include și abordări de tip cultură deschisă.

În plus, o dezbatere publică ar trebui să aibă ca subiect beneficiile și riscurile pe care le aduce această tendință de dezvoltare la nivel european, despre obstacole și alte chestiuni problematice, despre resurse (tehnice, umane, financiare, juridice) și strategii coerente la nivelul sectorului, precum și despre existența unui efort de coordonare coerent și asumat public la nivel național. Legat de acest efort de coordonare, subliniem și necesitatea de a face funcțională Comisia națională de selecție pentru Europeana, actualmente inactivă, și de a îndeplini astfel obligațiile României legate de selectarea capodoperelor din patrimoniul național care trebuie trimise în Biblioteca Digitală Europeană.

De asemenea, este important ca discuțiile pe tema culturii deschise să implice și publicul larg, cel care beneficiază de fapt de acest patrimoniu, astfel încât să se promoveze o bună înțelegere a acestei direcții de dezvoltare, a potențialului pe care o are la nivel social și, totodată și să se stimuleze cererea de date deschise. Înțelegerea fenomenului culturii deschise și existența unei cereri crescânde din partea publicului larg ar putea avea un impact asupra unor noi tipuri de abordări a instituțiilor de patrimoniu, care să vină în întâmpinarea unor solicitări și nevoi concrete. O discuție amplă la nivel național pe acest subiect ar redeschide totodată și discuția despre rolul și misiunea bibliotecilor, arhivelor și muzeelor în secolul XXI, despre filosofia democratizării culturii, cu valorile și practicile sale aferente. Tema datelor culturale deschise s-ar supune astfel unor discuții importante despre valorile societății românești, despre cultura noastră instituțională și despre rolul culturii în promovarea și consolidarea democrației.

România are un potențial semnificativ de a se alătura mișcării datelor deschise în cultură prin faptul că este membră a Uniunii Europene și urmează să implementeze o serie de directive comunitare relevante pentru cultura deschisă și pentru că are acces la o serie de resurse financiare programate pentru intervenții de digitizare, stocare, accesibilizare și eventual reutilizare a datelor culturale deschise (fondurile europene structurale și comunitare).

Discuțiile despre cultura deschisă ridică provocări aparte în cadrul viziunii despre date deschise în general. Pe filieră nord-americană, datele publice deschise sunt parte a unui efort de democratizare, în primul rând prin încurajarea acțiunilor civice, creșterea responsabilității pentru deciziile publice și susținerea cetățeniei active prin dialog democratic⁵². Întâlnirea dintre prioritățile europene de creștere a accesului la patrimoniul cultural digitizat prin Europeana și promovarea democratizării activității administrației și instituțiilor publice în general merită atenția noastră.

În contextul de față, este poate esențial ca România să se conecteze la o tendință de dezvoltare la nivel european, care reflectă tranziția la era digitală și schimbă funcționarea societății actuale. De luat în considerare este și riscul de a crește mai mult diferența de viteză a inovării între România și țările mai dezvoltate, cu cât amânăm mai mult intrarea în paradigma accesului liber. Acest lucru necesită o schimbare de mentalitate, de viziune și recunoașterea faptului că realitatea internetului în secolul XXI este că suntem toți invitați să creăm servicii și produse noi, comerciale sau necomerciale, pe baza datelor deschise.

⁵² www.data.gov